

2023 • 1

LXXVI. évfolyam • január

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Benkő Levente (főszerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János
Rostás-Péter Emese

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea
Nyomdai munkálatok:
IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 4 lej

Tartalom

Benkő Levente: Kétszáz. És hetvenöt 3

közösség

Vicsai Zsolt: A *Hepehupa* folyóirat indulásáról 4

színpad

Orbán Csala: Madáchi üzenet Sándor Mátyás-tolmácsolásban. 7

enciklopédia

Gaal György: Kiszédétől Erdőszentgyörgyön át Windsorig. 9

Tóth Tibor: Pusztulás és újrakezdés. Nagyenyed és a kollégium 1848–49-ben. . . 15

Homonnai Gábor: Élesd grófjai: A Batthyányak és Bethlen Aladár 19

galéria

Suba László: Orłowski Balogh Edit szobrász 21

hétköznapi hőseink

Fekete Fanni, Kászoni Boróka, Fekete-Kászoni Boróka Lea, Kincses Eleonóra:
Szabó Miklós, Szilágybagos krónikása. 22

összesítő

Művelődés 2022 • tartalom 29

Lapszámunk szerzői:

Fekete Fanni – diák, Szilágybagos
Fekete-Kászoni Boróka Lea – diák, Szilágybagos
Gaal György – irodalomtörténész, helytörténész, Kolozsvár
Homonnai Gábor – helytörténész, borász, Élesd
Kászoni Boróka – diák, Szilágybagos
Kincses Eleonóra – diák, Szilágybagos
Orbán Csala – mesteris muzikológus hallgató, Kolozsvár
Suba László – képzőművész, Torda
Tóth Tibor – református lelkész, Nagyenyed
Vicsai Zsolt – újságíró, főszerkesztő, Zilah

A címlapon a kolozsvári Fő tér 1962-ben. Balra a New York kávéház, jobbra a Rhédey-palota.
Kép: Fortepan/Dőri András. A hátsó borítón kisérei Rhédey Klaudia grófnő (1812–1841),
Sándor Lajos württemberg-tecki herceg felesége, Hohenstein grófnője Johann Ender 1832
körül készült festményén. A portré eredetije a Kensington-palota gyűjteményében található.
Forrás: Wikipédia.

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott,
valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovácsna Megyei Művelődési Központ
Kovácsna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

www.szabadsag.ro
Szabadság
Erdélyi Magyar Havilap

Kétszáz. És hetvenöt

Azt mondják, nem jó örökké a múltba, s vissza nézegetni, inkább előre, a jövő felé kéne tekinteni. Kocsiforgalomban ez a tétel semmiképp sem áll, mert ott egyenesen kötelező hátrapillantgatni, nehogy az előrehaladás közepette egy teljesen jó szándékú előzés közben megtörténjen a baj. És a tétel a történész/történetkutató berkekben sem érvényes, hiszen itt nem a jövőt, hanem a múlt történéseit szokták vizsgálni. Amiből a jövő időkre nézve talán levonható némi tanulság, vagy kihámozható valami kapaszkodó. Most, új esztendő kezdetén inkább pászítsuk úgy össze a múltba nézést a jövőbe tekintéssel, mint borászok szokták házasítani, mondjuk az erdélyi királyleánykát egy kis száraz muskotállyal. Hogy lenne belőle valami jóra való. Márpedig szokott lenni!

Kulturális pászmára váltva: idén hirtelen három, egyenként kétszáz éves fordulót ülhettünk. És egy háromnegyedeset, de erről egy kicsit odébb. Idén ünnepejlük például Petőfi Sándor születésének kétszázadik évfordulóját. Bárki bárhonnán is közelíti meg őt, kétségtelen, hogy Petőfi a magyar költészet egyik legkiemelkedőbb alakja. Vannak, akik számára ő a negyvennyolcas-negyvenkilences forradalom, a mindenkori szabadságvágy megtestesítője, jelképe, és vannak, akik a lánglelkű költő mindössze huszonhat éves földi életében nem az alig másfél esztendőre terjedő forradalmár-harcos szerepet tartják a legfontosabbnak, nem a csatamezőkön kardot villogtató hőst csodálják leginkább, hanem az ő ránk hagyott, felbecsülhetetlen költészeti hagyatékát. Ez a két szempont ütközött nemrég Sepsiszentgyörgyön, amikor Petőfi Sándor egész alakos, szakértői testület által nyertesnek kikiáltott szobor terve kapcsán – néhol egészen durva és nehéz szavaktól sem mentes – parázs vita robbant ki. Pontosabban: indított heves ellenállást a nép (egy része). Egy ilyen, és bármilyen más műalkotás megítélését a szakmára bízva maradjunk annyiban, hogy Petőfi katonai pályafutása – ha egyáltalán volt neki ilyen – aligha mondható egyértelműnek, s bár forradalmár érdemei egy pillanattig sem vitathatók, bizonyára nem tévedek nagyot, ha azt mondom, hogy harcos tollával többet használt, mint kardjával. Az utókornak mindenképp.

És itt van nemzeti imánk, Himnuszunk, amelynek Kölcsey Ferenc kereken kétszáz esztendeje adta meg a végső tartalmát. Tetszett neki, vagy sem, költeménye ma már különleges helyet foglal el szerzője költészetében – elemzők szerint annak csúcspontját jelentette. És Erkel Ferenc által megzenésítve a világ himnuszainak sorában is, merthogy: sajátos. Nem harci induló, nem más népek vagy társadalmi rendek ellen felbujtó, és nem világi hatalmat dicsőítő, netán az előtt fejet hajtó szerzemény, hanem a magyar nép imádsága Istenhez. Olyan, illetve bocsánat: az a Himnusz, amelynek hallatán az ember nem izeg és mozog, nem szelfizik, nem integet és nem csápol a lelátón, nem rágózik és nem vájja a zsebét perselybe szánt apróért, hanem megáll, egyenesen, vigyázzban, ha kell, esetleg imára kulcsolt kézzel. Az a Himnusz a miénk, amelyben arra kérjük Istent, hogy annyi balsors, annyi vészek általi hányattatás, annyi vérzivataros évszázad után, árassza ki ránk kegyelmét. Vannak, akik túl szomorkásnak, amolyan befelé fordulónak mondják a Himnuszt, de hát mégiscsak Ő az, akihez a legnagyobb bizalommal fordulhatunk. S az utánunk jövőket is.

És itt van egy harmadik kétszáz éves évforduló. Kereken ennyi ideje, hogy megszületett az a Madách Imre, aki Az ember tragédiája című művével a magyar drámairodalom kiemelkedő alkotását vetette papírra. Azt a remeket, amelyet – az imént említett Petőfi-szobor tervhez hasonlóan – ki így, ki úgy értelmez. De mégiscsak ez az a magyar alkotás, amelyik az embert a borúlátás és a derűlátás közötti örökös vívódásban fogant mindenkori töprengésre emlékezteti, és – talán – készíti. Az utánunk jövőket is.

És akkor végül, de egyáltalán nem utolsósorban – már amennyire az iménti három évfordulóhoz pázolhat –, idén lesz/van hetvenöt esztendeje annak, hogy lapunk, a Művelődés megjelent. Ez az a lap, amelyik erdélyi testvéreikhez, az irodalmat népszerűsítő kolozsvári Helikonhoz és a marosvásárhelyi Látóhoz, valamint a műfajilag és tartalmilag is minőségi sokszínűséget egybegereblyélő csíkszeredai Székelyföldhöz hasonlóan mindenkoron tette, és ma is igyekszik tenni: ember elejibe való közművelődési tartalmakat kínálni az Olvasóknak. De inkább olvasólámpájuk alá. Nem ígérünk semmilyen csinnadrattát. Legfeljebb munkát. Annyit mindenképpen igen, hogy a lap közelmúltbeli tartalmára egy kicsit visszatekintgetve, ha Isten is úgy akarja, könyvek borítói közé fűzünk harminckét évfolyam lapjai között csendesesen meghúzódó legjobb tartalmakat. Ennyivel mindenképpen tartozunk. A jövő felé tekintve, a majdani Olvasóknak is.

Gudó György

Vicsai Zsolt

A Hepehupa folyóirat indulásáról

Könnyebben megírhatnánk a huszadik évét töltő *Hepehupa* folyóirat létrejöttének történetét, ha rendelkeznék az ezekhez szükséges írott vagy fényképes dokumentumokkal. Mivel tanulmányom megírásakor ezekről a forrásokról nem sok biztosat tudunk, ezért a lap elindításában fontosabb szerepet játszó személyek emlékezetére, illetve a korabeli sajtóban közölt nyilatkozatokra hagyatkozok.

A *Hepehupa* 2002-es indulását hosszasan, évekig húzódó tervezgetés előzhetette meg. Zilahi értelmiségi és politikusi körökben talán Kovács Kuruc János történelemtanár, helytörténész szorgalmazta legtöbbször egy művelődési lap elindítását. Lelkesedését, ügybuzgalmát elmondása szerint az 1999-ben megjelent és a zilahi Color Print nyomdában nyomtatott *Szilágysági magyarok* kismonográfia-gyűjtemény sikere is táplálta. E kiadvány munkálatainak koordinálása, a nyomdatulajdonos Major Istvánnal kialakult barátsága,

valamint az egyes szerzőkkel folytatott beszélgetések közben születhetett meg a gondolat, hogy Szilágyságban is életképes maradna egy művelődési lap, hiszen ez a tájegység is rendelkezik azokkal az írástudókkal, akik terjedelmesebb honismereti vagy irodalmi írásaikkal folyamatosan el tudnák látni a betűre éhes magyar olvasóközöniséget.

A magánbeszélgetésekben, az értelmiségi és politikai körökben, fórumokon időről időre felmerülő ötlet megvalósulásának lehetősége 2000 őszétől még gyakrabban szóba jöhetett, ugyanis ekkor került kisebbségi kulturális referensként a Hagyományos Kultúrát Őrző és Támogató Központ (közismertebb szilágysági nevén a Népi Alkotások Központja) Szilágy megyei fiókintézetéhez Szőke Anna Szilágycsehből. Visszaemlékezései szerint az intézmény akkori igazgatója, Cristian Conraș stratégiai feladatként, „targetként” jelölte ki egy magyar nyelvű folyóirat létrehozását az akkor már létező román nyelvű folyóirat mellé. Ennek érdekében 2001 őszén egy informális találkozót szerveztek zilahi értelmiségiek részvételével a hagyományörző központ akkori székhelyén, az egykori Vigadó egyik irodájában. Az eseményen Cristian Conraș mellett többek között részt vett Fejér László újságíró, Gáspár Attila zenetanár, Kerekes Edit zilahi RMDSZ-elnök, Nagy Árpád tanfelügyelő és Szabó Vilmos képzőművész is. A találkozón az igazgató felvázolta elképzeléseit a lap profiljával és tematikájával kapcsolatban, majd a résztvevők felkérték Fejér Lászlót, hogy vállalja a szerkesztői feladatokat, amire Szőke Anna szerint Fejér László csak annyit mondott, hogy még át kell gondolnia a felkínált lehetőséget.

A már említett tervezgetési folyamat egyik emblemikus jelenete volt Szőke Anna emlékezete szerint, amikor Zilahi egykori alpolgármesterének, Fekete

A 2002-es évfolyam Hepehupa-borítói

Balról jobbra: Fejér László, Péntek János, Mitruly Miklós és Fodor Sándor, a lap névadója a 2002. január 30-i bemutatón

Károlynak az irodájában egymástól függetlenül, de ugyanazon a napon és időpontban megjelent Cristian Contraș és Kovács Kuruc János. Akkor derült ki, hogy többek között mindketten ugyanazért az ügyért lelkesednek, és mindkettén szeretnék volna megbeszélni a lapalapítás lehetőségeit is az előjáróval. Mindez a vigadóbeli megbeszélés után történt.

A magyar nyelvű kulturális lap létrehozásának körülményeiről megkérdeztem Cristian Contrașt is, aki a következőképpen emlékszik a történetekre: „Abban az időben a Szilágy megyei hagyományörző központ adta ki az *Origini. Caiete Silvane* folyóiratot román nyelven, főszerkesztője Liviu Bordaș volt. (...) Hogy megjelenjen egy magyar nyelvű kulturális folyóirat is, néhány nagyon jó barátommal találkoztam abban az időben: Fejér Lászlóval, Kerekes Edittel, Daniel Hobleával, Kuruc Jánossal, Major Pistivel, Szabó Vilmosossal. (Elnézést kérek, ha megfeledeztem valakiről, aki még részt vett akkoriban a folyóirat megjelentetésében!) Emlékszem, hogy a találkozók az akkori Zilah néhány hírneves helyén zajlottak: az Albă ca Zăpada teraszán, a Porolissum vendéglőben vagy Pistinél otthon.” A levélíró méltatja Szőke Anna szerepét a projektben, akit „lelkes, szenvedélyteli és energikus személynek” nevez.¹

Cristian Contraș emlékeit és az események kronológiáját Fejér László meggyőzésének történetével szükséges folytatnom. Erre Kovács Kuruc János, Major István és Szőke Anna (és valószínűleg mások) részvételével került sor

a megyei RMDSZ Kossuth utcai székházában. Itt egy hosszas beszélgetés során Major Istvánnak azzal sikerült meggyőznie az újságírót, hogy arra kérte: legalább az első lapszám szerkesztését vállalja el, adja meg az esélyt magának, hogy legyen ideje megtapasztalni, hogyan érzi magát ebben a szerepben.² Ez a körülmény azért érdemel említést, mert rávilágít a készülődő folyóirat kétlakóságára, és arra a tényre, hogy bár előkészítésében meghatározó szerepe volt a hagyományörző központnak, tényleges elindulását mégis annak köszönheti, hogy Major István vállalta fel a kiadásával járó kezdeti költségeket és ügyintézt. Ez azért történhetett meg, mert a hagyományörző központ nem vállalhatta egy csupán negyedévesre tervezett folyóirat-szerkesztőség fenntartását, Major István nyomdájában viszont szívesen látott vendég volt bárki, aki tenni szeretett volna a folyóirat érdekében. Erre a kettősségre jól rávilágít Józsa László is a korabeli sajtóban a lap első számának megjelentetéséről szóló cikkében: „a nagyobb terjedelmű, tudományos népszerűsítő dolgozatoknak, hosszabb lélegzetű írásoknak is teret nyújtó folyóirat ötlete a megyei Művelődési Felügyelőséghez tartozó Népi Alkotások Központ vezetésétől származik. Közel fél éve [értsd: 2001 második felében] ők javasolták, hogy a több román nyelvű – kötetnyi – kulturális folyóirat mellett indítsanak egy magyar nyelvűt is. Az anyaggyűjtés és a szerkesztés során viszont egyre-másra csak ígéretnek tűnt az anyagi fedezet biztosítása. Ekkor a Color Print nyomda vezetője, Major

István biztatta tovább a szerkesztőket, szervezőket. Ha a megye félreáll, közölte, akkor ő egyedül fogja biztosítani a folyóirat első számának megjelenését. A többire majd megpróbálnak pályázati úton is pénzt szerezni.”³ Mindehhez hozzátehetjük, hogy a hagyományörző központ végül 2002-ben, a lap elindulásakor megfelelő anyagi támogatást nyújtott a kiadási költségek fedezésére, és tette ezt a továbbiakban is.

A Cristian Contraș által némi nosztalgiával emlegetett egyik legfontosabb, nem hivatalos találkozó 2001 novemberében zajlott le a Major István nyomdájában. Ide gyülekeztek az első lapszám megjelentetéséhez verbuvált munkacsoport tagjai azért, hogy egyeztessenek egymással. Kovács Kuruc János néhány évvel később a következőképpen emlékezett az eseményre: „A *Hepehupa* szilágysági művelődési folyóirat 2001. november 13-án fogant a zilahi Color Print nyomda Kraszna utcai székhelyén, miután egy szűkebb csapat egyeztetett Szőke Anikó munkahelyén, a Népi Alkotások Központjában. A megszólított értelmiségiek népes csoportja elhatározta, hogy *Hepehupa* néven még eddig sosem létező művelődési lapot alapít és indít útjára.”⁴ A szemelvényből kitűnik, hogy a szerző fontos lépésnek tartja a vigadóbeli találkozót is, de amikor már konkrétumok, megjelenés előtt álló szövegek, szerkesztőségi feladatok is szóba kerülhettek, az a november 13-ai találkozó volt. Mindehhez érdemes hozzáfűzni Major István észrevételét, miszerint 2001 őszén számos alkalommal jelentek meg nála kisebb-nagyobb csoportjai a lap alakuló munkaközösségének, ő maga pedig Fejér Lászlóval együtt szintén többször felkereste Kolozsváron Fodor Sándor író egyeztetéseket, szakmai megbeszéléseket véget. Major István egyébként ebben az időszakban a *Román Televízió* kolozsvári szerkesztőségénél dolgozott operatorként, nyomdájának ügyvezető igazgatója Szigeti Pál volt, aki a lap ISSN-számát is megszerezte.

Tényleges elindulását annak köszönheti, hogy Major István vállalta fel a kiadásával járó kezdeti költségeket és ügyintézt.

Sokszoros megbeszélések, egyeztetések, találkozók után az első, Szilágyságban nyomtatott magyar nyelvű kulturális folyóiratot 2002. január

Fejér László (középen) átveszi a 2009. évi Petri Mór-díjat Bajusz Istvántól. Képek: Hepehupa

30-án vehette kézbe az olvasóközönség egy nagyszabású rendezvény keretében. Az eseménnyel kapcsolatban legfontosabb adatokat Józsa Lászlónak a már említett cikkében találjuk: „*Hepehupa* címmel hiánypótló művelődési lap jelent meg Zilahon, amelynek bemutatóját szerda délután [értsd: 2002. január 30-án] tartották a Szilágy Megyei Múzeum képtárának nagytermében.”⁵ A rendezvényen népes közönség előtt Fodor Sándor és Péntek János kolozsvári nyelvészprofesszor méltatta a lap jelentőségét, Fejér László többek között tartalmi ismertetőt tartott, és felszólaltak Kovács Kuruc János, Major István, Major Miklós néprajzi gyűjtő, valamint a politikai élet képviselői is. Az eseményt az elemi osztályos Kővári Aranka furulyajátéka, valamint Major Loránd és ifj. Tunyogi Ferenc klasszikusgitar-játéka tette hangulatosabbá.

**„Ady tette
hét határon túl
híressé a »hepehupás
vén Szilágyot«, így került
be a köztudatba.”**

A rendezvény kitüntetett szerepét bizonyítja, hogy a *Szilágyság* hetilap 5., 2002. február 1-jei száma is címlapon közölte Fejér László főszerkesztő

Köszöntő sorok című jegyzetét, amelyvel maga a *Hepehupa* is útjára indult. Ebben magyarázatot ad a főszerkesztő a névadásra is: „Miért *Hepehupa*? A szó értelmezése szerint buckákra, mélyedések egymásutániságára, gidres-gödörös felületre, azaz egyenetlen felszínre utal. Meglehet, áll ez a közölt írásokra, ennek ellenére vállaljuk, mert Ady tette hét határon túl híressé a »hepehupás vén Szilágyot«, így került be a köztudatba, s évtizedek múltán a közíró Beke György könyve címéül választotta a tájegység külső arculatára a legjellemzőbbnek tartott jelzőjét e vidéknek.”

Fejér László a névadással kapcsolatban valószínűleg helyszűke miatt, esetleg egyéb megfontolásból nem tett említést arról, hogy a lap címét Fodor Sándornak, a *Csipike* írójának köszönhetik a szilágyságiak, Kovács Kuruc János szerint ugyanis Fodor úr döntötte el a dilemmát: „Szilágysági Hepehupa vagy mi legyen a cím? Legyen egyszerűen csak Hepehupa!” – javasolta a híres író a sokszoros egyeztetések egyikén. A 2002 januárjában útjára bocsájtott folyóiratnak az is érdekessége, hogy a borítóján szereplő *Gyökerek* című Szabó Vilmos-pasztellrajz épp a lap elindulását lehetővé tevő Major István tulajdonában van.

A *Hepehupa* első évfolyamának kiadványain megfigyelhetők azok a befele, a Color Print nyomda számítógépeibe tartó irányok, amelyek nagyban segítették Fejér László munkáját is.

A szövegek összegyűjtésében segédkező személyek leginkább azok voltak, akik a lap elindulása körül is szervezkedtek. A történelmi és néprajzi tanulmányok jelentős részét azok a szerzők jegyezték, akikkel a főmunkatársnak kinevezett Kovács Kuruc János is jó kapcsolatokat ápolt, közülük a következők valóban szerepeltek a Szilágysági magyarok monográfiában: Bajusz István, Csetri Elek, Egyed Ákos, Kovács Miklós, Lakóné Hegyi Éva, László László, Major Miklós, Mitruly Miklós, Nagy Árpád. A Szilágycseh környéki kapcsolatokkal rendelkező Szőke Annának sikerült megnyernie a lap számára Főris Mónika és Kun-Gazda Gergely völcsöki református lelkész lelkesedését. Maga Fejér László elsősorban az irodalmi rovat számára gyűjtötte és biztatta a szerzőket: B. Simon Györgyöt, Boér Klárát, Hajdu Attilát, Kincses Annát Szilágysomlyóról és környékéről; Simonfy Józsefet Szatmárnémetiből; Bekő N. Ildikót, a fiatal Kiss Lehelt, László Lászlót és számos román alkotót, valamint az őket fordító Szabó K. Istvánt Zilahról; Györfi-Deák Erzsébetet és Györfi-Deák Györgyöt Zsibórol.

Hozzávetőleg az előbbieken felvázolt módon indult a *Hepehupa* folyóirat. Elindításában szerepet játszottak a 90-es évek végi, 2000-es évek eleji kedvező politikai-közéleti viszonyok úgy országos, mint megyei szinten, a román és magyar értelmiségi, politikai körökben érvényesülő együttműködési szándékok. Előkészítésének minden momentumát talán már lehetetlen felidézni, de azt hiszem, ennek fő erővonalait sikerült felvázolnom.

(Megjelent a *Hepehupa folyóirat* 2022/1. számában.)

Jegyzetek

1 Részlet Cristian Contraşnak Vicsai Zsolthoz 2022. február 27-én írott, román nyelvről fordított elektronikus leveléből. Az *Origini. Caiete Silvane* folyóirat neve magyar fordításban *Gyökerek. Szilágysági Füzetek*.

2 Az említett évrre hivatkozik Kovács Kuruc János is a *Hároméves a Hepehupa* című újságcikkben: „Habár annak idején csak az első szám szerkesztésére vállalkozott Fejér László, most már a Hepehupa a 12. számánál tart.” (*Szilágyság*, 2005. február 18.)

3 Józsa László: Új folyóirat a Szilágyságban. *Krónika*, 2002. február 1., 9.

4 Kovács Kuruc János: Hároméves a Hepehupa. *Szilágyság*, 2005. február 18.

5 Ez a terem a megyei múzeum történeti részlegének épületében van.

Orbán Csala

Madáchi üzenet Sándor Mátyás-tolmácsolásban

Az

októberi ősbemutató óta kivételesen nagy népszerűségnek örvend a Kolozsvári Magyar Opera legújabb előadása, a *Sándor Mátyás* című musical. December 11-én a nem csak kolozsváriakból álló közönség ebben a naptári évben utoljára járhatott csodájára a Kerényi Miklós Gábor (Kero) Kossuth-díjas rendező kezdeményezésére létrejött előadásnak. Ebben a produkcióban Kerényi alkotótársai Szemenyei János, Cseh Dávid Péter és Mikó Csaba.

Az előadás cselekménye alapjául Jules Verne azonos című kalandregénye szolgál. A francia romantika utolsó nagy írójaként ismert Verne tudományos-fantasztikus elemekkel fűszerezett, bonyolult cselekményű regényeiben sokszor megjósolta az elkövetkező tudományos vagy műszaki úttöréseket – elektromos világítás, oxigénpalackos búvárkuha, tengeralattjáró, videokonferencia, híradó stb. Pedig Verne nem volt jó, inkább egy nagyon gazdag fantáziájú művész, aki részletes előtanulmányokat végzett regényei megírásához. Bár manapság legtöbbször szeme felcsillan nevé hallatán, sőt egy UNESCO-statisztika szerint a *Biblia* és Marx–Engels összes művei után Verne írásai keltek el a legnagyobb példányszámban, mégis nehézkesen indult alkotói pályája. Am már ebben az időszakban felfigyelt rá, és atyai szeretettel bátorította az általa mestereként tisztelt idősebb Alexandre Dumas. Érdekes, hogy a fiatal író operettlibrettók írásával is próbálkozott – valószínű, tetszett volna neki a musical gondolata is. *Sándor Mátyás* című regényét 1885-ben írta, és egykori mestere, id. Dumas emlékének dedikálta. Ahogy a regény előszavában vallja, a *Sándor Mátyás* ihletője Dumas híres, folytatásokban közölt regénye, a *Monte Cristo grófja*. Sándor Mátyás, avagy Antekirtt doktor, akárcsak Monte Cristo grófja, az igazságszolgáltatásért harcol a haszonleső zsarnokok ellen. A Verne-regényekre

jellemző egzotikum forrása ezúttal a magyar jelleg – emellett *A dunai hajós* című regénye is magyar vonatkozású, holott Verne sosem járt Magyarországon. A mű fordulópontját a Sándor Mátyás erdélyi gróf és társai, Szathmár László és Báthory István által szervezett titkos függetlenségi mozgalom leleplezése jelenti. A halálos ítélet elől menekülni próbálókat sorra utoléri kegyetlen büntetésük. (A musicalben Sándor Mátyás mindkét társát egyszerre fogják el, még a börtönből való menekülés megkísérlésekor, míg a regényben csak Szathmár szökését sikerül meghiúsítaniuk.) Legalábbis látszólag, ugyanis évekkel később felbukkan a színen a gazdag Antekirtt doktor, hogy bosszút álljon. Kiderül, az árulók szörnyű tetteinek megtorlásán dolgozó doktor nem más, mint maga Sándor Mátyás. És ahogy az olvasó előtt kitisztul a kép, a gróf is megtudja az igazságot, és élete új, a bosszúnál nemesebb értelmet nyer.

Érdekesek a szerző névválasztásai. A főravasz neve Sarcany, ami magyarul Sárkány, és hűen ábrázolja a szereplő jellemét is. A karrierista, materiális értékeket előtérbe helyező bankár, Torontál, Antekirtt doktor, az elrabolt lány, Száva, illetve Pescade és Matifou nevei is fölrázi ihletettséguék – Verne gyakran hívta segítségül a térképet a szereplők névadásában.

A musical zenei ötleteinek gazdája, Szemenyei János már visszajáró vendég a kolozsvári társulatnál, ahol 2015-ben a *Báthory Erzsébet* című musical férfi főszerepét énekelte. Ezúttal zeneszerzőként, a társulat énekeseit kollégaként is ismerve, kifejezetten a művészekre „szabta” a dallamokat, hangterjedelműkhöz igazította a regisztereket, akárcsak annak idején a barokk operaszerzők a kor híres énekeseire, a *musicó*kra. Rengeteg stílus, zenei „íz” ötvöződik *Sándor Mátyás* zenéjében, hiszen Jules Verne nem kevesebb, mint húsz helyszínré

A mű fordulópontját a Sándor Mátyás erdélyi gróf és társai, Szathmár László és Báthory István által szervezett titkos függetlenségi mozgalom leleplezése jelenti.

Farkas Loránd, Modra Noémi és Laczkó Vass Róbert az előadás egyik jelenetében.
Kép: Szabadi Péter és Török Ádám felvételeiből a Kolozsvári Magyar Opera Facebook-oldaláról

kalauzolja el olvasóit. A musicalbe természetesen nem fér bele mindegyik, de a főbb helyszínek (Erdély, Trieszt, Ragusa, Tripolisz) jellegzetes hangzásvilágát idézi a mű zenéje. Ezeket a zenei hangulatokat a tánckar teszi teljessé, számos stílust felvonultatva a hastáncától a *charlestonig*. A dinamikus koreográfia Jakab Melindát dicséri. Különböző hangtechnikákkal megszólaltatott dallamok is felcsendülnek, ugyanis az előadás énekesei közt az operatársulat művészei mellett színészek csillogtatják meg zenei tehetségüket (is). Az esetlegesen zavaróbb hangerőbeli különbségeket a musicalekben használatos mikrofonok egyenlítik ki. A dallamívek javarészt könnyűzenei felépítésűek, ám a Mester Dávid és Kovács Adrián munkájának köszönhető hangszerelés szimfonikus, néhol rockelemekkel egészül ki. Érezhető, hogy a karakterek személyre szabottak, mindenkire mintha ráöntötték volna a szerepet. Laczkó Vass Róbert (Torontál), Farkas Loránd (Sárkány), Modra Noémi (Száva) és Rétyi Zsombor (Pescade) mind hangja, mind színészi karakterformálása kiemelt figyelmet érdemel. Az ilyenképpen megformált karakterek alakulását alátámasztja Szép Gyula intézményigazgató állítása is, mely szerint az alkotás folyamata interaktív

volt, s csaknem az utolsó pillanatig formálódott a mű.

Rengeteg stílus, zenei „íz” ötöződik Sándor Mátyás zenéjében, hiszen Jules Verne húsz helyszínre kalauzolja el olvasóit.

A dalok szövege sokszor alliterál, intertextuális utalásokat rejt („Itt élned, halnod kell”, „És mégis forog a Föld”), az énekkarnak többször nyelvtörő szerű, ropogós mondatok jutnak. A próza is tartalmaz néhol rímekbe szedett sorokat. Kérdés, hogy a zeneszerző retorikai trükknek szánta-e a szöveg értelme („húz a mély”) és a felfelé ívelő dallam ellentétes mozgását, vagy ez csupán a kevésbé ihletett pillanatok egyike. A dallamok fülbemászó karaktere és ezek vezérmotívumszerű kapcsolása bizonyos szereplőkhöz igen hatékony zenei megoldások, ellensúlyozzák a kisebb zenei-dramaturgiai egyenetlenségeket. A drámai hatást fokozza az az óráketyegést imitáló hanghatás, amely pillanatokkal azelőtt hallható, hogy Torontál meghozza szörnyű döntését.

Nagyon találók a különböző helyszínek zenei jellemzései. Például a ragusai vásár, a különböző kultúrájú népek keveredésének helyszíne a Bartók Béla által bolgárnak, román etnomuzikológus kollégája és barátja, Constantin Brăiloiu által török szóval *aksaknak* nevezett, aszimmetrikus (2:3) ritmusú, modális hangzású zenében elevenedik meg.

Az előadás előtt és a szünet alatt a vörös bársony függönyre vetítve felsejlett a főszereplő egyetlen vonalból kialakított névjegye, az SM, mögötte folyton pulzáló fényhatással. Karakteres jelkép, amelyre pár év múlva talán úgy néznek majd a magyar gyerekek, ahogy most a *superman* szögletes S betűjére. Az előadás szerves részét képezik a vetített képek és a geometriai mintájú fények. Minden jelenetet egy évszámmal ellátott térkép vezetett be, ezzel segítve a közönséget az események tér- és időbeli betájolásában (Török Ádám). A könnyen alakítható, ipusztériális stílust idéző díszlet (Rákay Tamás) egyszerűségét az élénk színhangszívekkel játszó jelmezek (Ledenják Andrea) egyensúlyozzák ki. A színpadképek, akár a bizonyos jelenetekben alkalmazott zenei nyelvezet, színes kavalkád-ként jellemezhetőek. Csaknem minden jelenetben egyszerre sok különböző intenzitású fókuszpont van.

Nagy hatású az a jelenet, amelyben a gróf a titkos felkelést szervezi az elnyomók ellen. A jövő generációt szimbolizáló gyermekkorusnak nem csak a nemzeti érzületűek szívét sikerült megérintenie. Kiváló egy-egy helyszín hangulatának színpadi megfestése. A trieszti társadalmi rétegződést valóságos szintkülönbségek szemléltetik. A második felvonásban, a tripoliszi színpad szép rendezői megoldás, hogy az apafigura, Antekirtt és a fiatal Báthory Péter egymás kezét fogják, amíg vitáznak, majd a fiú önálló döntésének megszületése pillanatában a két szereplő a Michelangelo-féle teremtés-kézmozdulatra játszik rá.

Az előadás teljes hossza alatt leköti a néző figyelmét, számos vizuális és auditív ingerrel kecsegtet. Elgondolkodtat azon – akár a hasonló lelkületű *István, a király* rockopera –, hogy az áldozatot ejtő sokszor maga is áldozat. Az utolsó jelenetben a szereplőkkel együtt a néző is hazaér: a szeretet, az erdélyi, népies jellegű jelmezek, a tál friss gyümölcs (és a pálinka) a legtöbb veszteséget elviselhetővé teszi. A szereplők tolmácsolásában elhangzó tanulság – „Azért születünk, hogy újra és újra talpra álljunk” – *Az ember tragédiájának* záró szavait juttathatja eszünkbe: „...ember: küzdj és bízza bizzál!”

Gaal György |

Kisrédétől Erdőszentgyörgyön át Windsorig

A magyar történelemben, s különösen Erdély múltjában kevés olyan előkelő, magas rangú családot találunk, mint a Rhédeyeké. Királytól származtatják magukat, fejedelmet adtak Erdélynek, s még az angol királyi családdal is rokonságba kerültek.

Az **Aba-nemzetség**ből eredeztetik magukat, így – Kézai Simon krónikája szerint – Csaba királyfi leszármazottai. A nemzetség első ismert tagja Szent István veje, **Aba Sámuel király** (1041–1044). Az oklevelek a 13–14. századtól emlegetik a nemzetséget. Huszonhét ágra oszlott, közülük az egyik a Rhédeyeké. Ősi birtokaik Heves vármegyében voltak, Gyöngyös központtal. A Gyöngyös-től délnyugatra fekvő Réde helységtől kölcsönözték nevüket. Ez idővel három részre tagolódott, Kis-, Nagy- és Szentmárton-Réde. Kisréde utóbb a családi előnevet adta. Az **Aba-nemzetség** 13–14.

századi virágkora idején udvari főembereket, országbírákat, tárnokmestereket, nádorokat és vitéz katonákat adott a hazának.

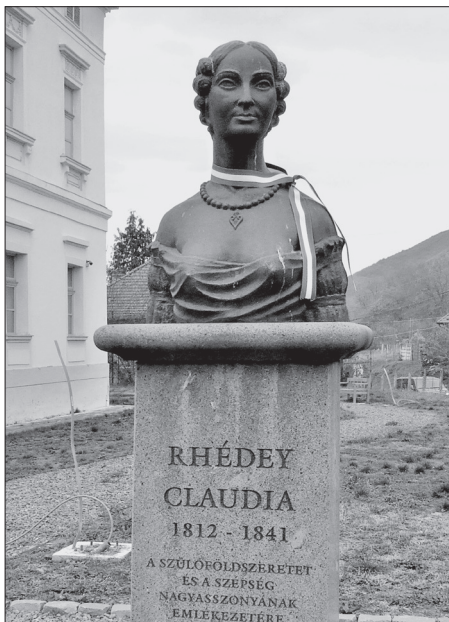
A 15–16. századtól a leszármazó családok egyik-másika jelentkezik a nagypolitikában. Közülük is a 19. századig csak a Rhédeyek maradnak fenn, s játszanak származásukhoz méltó szerepet. A család először **Nagyrédei János**, **Szentmártonrédei Bertalan** és **Miklós** személyében 1466. február 6-án nyert **Mátyás királytól** címeres nemeslevelet.

A Rhédeyek két ágon is rövid tündöklés után kihaltak. A **máramarosi ág** alapítója az a Rhédey Ferenc (+1621), aki a 16. század végén füleki várkapitányként tűnik fel, majd Bocskai híveként lesz vezető politikus. Bihari és máramarosi főispán. **Báthori Gábor** Várad főkapitányává nevezi ki, ami akkoriban kulcspozíció volt. Feleségül veszi **Bánffy Dénes** özvegyét, **Károlyi Katát**, s így **Bethlen Gábor** sógora lesz. Ennek fejedelemsége idején a legvitézebb hadvezér, Erdély védője. A fejedelem bőkezűen birtokokkal jutalmazza. Fiát, ifj. **Rhédey Ferencet** (1610–1667) **Károlyi Kata** következő férje, a fejedelem öccse, **Bethlen István** neveli, s útját maga a fejedelem egyengeti. **Bethlen István** előző házasságából való lányát, **Druzsínát** veszi nőül. Többnyire Huszt várában laknak. I. **Rákóczi György** 1648. július 1-jén örökös máramarosi főispánná nevezi ki, majd II. **Rákóczi György** fejedelem tanácsosai közé sorolja. **Rákóczi** sikertelen lengyelországi hadjárata után 1657 novemberétől 1658 januárjáig Erdélyország választott fejedelme. A bécsi udvartól 1659. június 13-án fiával együtt grófi rangot kap. Fia, **László** (1636–1663) szintén máramarosi főispán, naplóíró, bár kétszer is nősül, nem maradnak fiú utódai.

Az ügynevezett **magyarországi ág** Rhédey István (+1643) szepesi

Az erdőszentgyörgyi Rhédey-kastély

Rhédey Klaudiva 2012-ben leleplezett mellszobra Erdőszentgyörgyön

alispánnal indul, István (†1685), László (†1730), Ferenc (†1758) vonalán folytatódik. Az utóbbi Ferenc szintén Ferenc (1734–1800) nevű fia már királyi tanácsos, arany-sarkantyús vitéz, 1778-tól a Tiszántúli Református Egyházkerület főgondnoka, a debreceni kollégium támogatója. Az ő Lajos (1760–1831) fia aztán minden méltóságot megszerez: a Bécsi Magyar Testőrség tagjaként indul, 1792-ben II. Ferenc a koronázáskor arany-sarkantyús vitézzé üti, 1795-ben a bihari felkelő sereg parancsnoka ezredesi rangban. Utóbb országgyűlési követ, Bihar megye főispáni helytartója. 1808-ban a Lipót-rend vitéze lesz és grófi rangot kap. 1819-ben a városnak adományozza a nagyváradi Rhédey-kertet, ahova 1804-ben feleségét, Kácsándy Terézt temettette díszes sírboltba, majd maga is ide tér nyugovóra. A feleség temetésére íratta Csokonai Vitéz Mihállyal híres, *A lélek halhatatlansága* című búcsúztató versét. Neki sem maradnak fiú utódai.

Az 1643-ban elhunyt István bátyától, Jánostól (†1658), Bethlen Gábor fejedelem tanácsosától származik a legtovább élő, **erdélyi ág**. Ő felesége, homoródszentpáli Kornis Margit örökségként jut az erdőszentgyörgyi uradalomhoz, amelyben Bethlen Gábor 1629-ben külön oklevéllel is megerősíti. Három fiuk (Ferenc, János, István) révén a család a 17–18. században kiterjedővé válik. Istvánnak Ajtoni Katától született két fia is becsületet szerez a családnak: Pál (1664–1720) és Ádám (1680–1726) részt vesznek a Rákóczi Ferenc vezette küzdelmekben, ők a Kolozsvári Református

Kollégium főgondnokai. Ádám egyetlen, Pál (1716–1764) nevű fiával, aki 1744-ben grófi rangot kap, kihal e vonal. Viszont idősebb Pálnak a József nevű fia (1702–1745) az 1744-ben grófi rangra emeltek közé tartozik, az ő egyetlen fiúgyermek, Farkas (1735–1775) a Bécsi Magyar Testőrség tagja, jeles irodalombarát. Gróf Teleki Katával kötött házasságából született Ádám (1768–1849) fia a család leghíresebb 19. századi tagja lett. Ő már külföldön, Bázelen és Göttingában végzett jogi tanulmányokat az 1780-as évek végén, 1806-tól 1835-ig Doboka vármegye főispánja volt, 1835-től a Királyi Tábla, majd a Kincstartóság elnöke. Általában csak „kincstartóként” emlegetik. 1800-ban császári és királyi kamarási címet kap, valóságos belső titkos tanácsos, a Szent István-rend középkeresztje. 1817-től haláláig a Kolozsvári Református Kollégium főgondnoka és állandó mecénása. A könyvtáralapító gróf Teleki Sámuel kancellárnak a lányát, gróf Teleki Máriát (†1826. jún. 18.) veszi nőül 1795. szeptember 14-én Bécsben. Gróf Teleki Domokos és Sipos Pál esküvőjükre írt verse nyomtatásban is megjelent. E házasságnak is köszönhetően Rhédey rövidesen Erdély leggazdagabb főura lett. A házasságból született négy gyermekből a két első, Kata (1799–1811) és Ádám (1806–1809) kiskorában meghalt. Így a hatalmas vagyont a két férjhez adott lány örökölte. Klárát (1809–1868) báró Radák István (1782–1865), Máriát (1811–1849) pedig 1840-ben gróf Mikó Imre (1805–1876) vette nőül. Így ez a Rhédey-ág is kihalt. Érdemes megjegyeznünk, hogy mind a két leány Kolozsvár központjában házat kapott szüleitől. Radák Istvánné háza a Főter keleti során, a mai Státus-házak helyén állt, s utóbb Radák-házként emlegették. A Máriának adott ház a későbbi Deák Ferenc és Bolyai utcák keleti sarokháza utóbb Mikó-házként vált ismertté, a nagy tudós-politikust ebből a házból temették.

Rhédey Ádám 1817-től haláláig a Kolozsvári Református Kollégium főgondnoka és állandó mecénása volt.

Visszatérve az 1600-as évek végére, az említett három testvér (Ferenc, János, István) sorából János (†1686) ága bizonyul a legtovább tartónak. Két fia (László, Ferenc) közül Ferencnek csak egyetlen fiúgyermek, Zsigmond

(1722–1758) éli meg a felnőtt kort. Ő örökli Erdőszentgyörgyöt. 1744-ben a grófi rangra emeltek közé tartozik. Báró Wesselényi Katától (1735–1788) született egyetlen fiuk iskolás korában meghal. Hanem Ferenc testvérenek, Lászlónak (†1721) Thoroczkai Máriától (1687–1738) három fia született: László, János és Mihály. János (1713–1768) lett ezen ág legkiemelkedőbb személyisége, gazdagságának, rangjának megalapozója. Életrajzát a kortárs Rettégi György emlékiró is összefoglalja. A Kolozsvári Református Kollégiumban töltött diákévek után, otthon nem lévén örökségre kilátása, beállt katonának: a gróf Halter-regimentben már az alezredességgel vitte. „Híres emberré lett vala, mert mikor Schweidniczt megvették Sziléziában, ő volt, aki legelsőbben felhágott a törésre. Onnat promoveálta őfelsége a maga leibgárdájába [testőrségébe]... generálisi titulussal.” 1760-tól ő szervezte meg a Bécsi Magyar Testőrséget, ő válogatta ki annak erdélyi tagjait. 1767-től a mezei hadak parancsnoka lett. Megbetegesedve – 35 évi katonai szolgálat után – altábornagyként vonult nyugalomra, s jött Kolozsvárra. Itt valamivel korábban megvette a Nagypiac, a mai Főter szegletén lévő sarokházat. Rhédey Jánost az uralkodó számos kitüntetésben részesítette: a Mária Terézia-rend lovagja, 1750-ben császári és királyi udvari kamarás lett. 1744. november 16-i keltezéssel pedig kétségtelenül ő szerezte meg családja ezen ágának (két testvérenek, továbbá Zsigmond, József és Pál unokatestvéreinek) a grófi címet. Az ekkor kapott címer: négyelt pajzs szívpajzsos, ebben kék mezőben zöld hárommal halmon álló jobbfordult hattyú hajlott nyakkal; a nagy pajzsos:

1. kék mezőben égő fészkből kiemelkedő fehér főnixmadár kiterjesztett szárnyakkal, 2–3. vörös mezőben az udvar belső széléből kinövő, kifelé fordult, könyökben hajlott, arany markolatú egyenes kivont kardot tartó páncélos kar, 4. kék mezőben ágaskodó kétfarkú, koronás arany oroszlán jobb előlábával szügyét átszűrő kard arany markolatát tartja. Három sisak a következő díszekkel: 1. (középső) egyenes kardot tartó, könyökben hajlott páncélos kar; takaró: ezüstkék. 2. főnixmadár; takaró: aranykék. 3. hattyú; takaró: ezüstvörös.² 1751-ben nősült, gróf Bethlen Klárát (1731–1757) véve feleségül. Gyermekük nem maradt. Rhédey János temetését öcsce, Mihály rendezte. Ő írja alá a gyászjelentőket, kinyomatja a temetésen elhangzott két prédikációt, s a selyemre festett latin feliratos címert a Farkas utcai templomban helyezteti el.

Erdőszentgyörgy református temploma 2018-ban

Rhédey János vagyonát két testvére hamarabb születő fiúgyermekére hagyta. Ekkor még sem Mihálynak, sem pedig Lászlónak nem volt gyermeke, mert máskülönben a végrendelet megnevezhette volna a kiválasztott örökösét. A szerencse végül Mihályt érte: négy fiúval büszkélkedhetett. Hálából Hofmayer József és Simon kolozsvári kőfaragókkal – egy megcsonkítottan ma is meglévő – címeres, latin feliratú emléktáblát faragtatott a főtéri sarokházra, melyen felsorolta a gróf címeit, s jelezte, hogy ez ingatlanak is megszerzője volt.

A harmadik Rhédey fiú, János öccse, Mihály (1720–1791) a továbbiakban az idősebb jelzőre is számot tarthat. Élete nem tűnt ki különböző tisztségek viselése által. Bátyjának köszönhetően ő is grófi rangot kapott 1744-ben. Kétszer is nősült. Másodízben báró Bánffy Teréziát (1740–1807) vette nőül. Ez a húsz évvel fiatalabb asszony aztán négy fiút szült, s kezébe vette a család irányítását. Ő igényelhetette a piactéri saroktelekre egy, a család rangjához méltó erkélyes barokk palota felépíttetését. De nem elégedett meg a szerény méretű palotával, elhatározta, hogy palotája folytatásaként a mai Jókai utcába egy tágas, karzatos báltermet építtet, melyben bécsi módra mulathassanak a Kolozsvárt egyre népesebb főúri családok. A roszszul tervezett terem 1778 januárjában összeomlott, de újjáépítették. Az 1780-as években gyakran léptek fel benne német színtársulatok, s azzal vált igazán híressé, hogy 1792 decemberében itt

tartotta előadásait az első erdélyi magyar színtársulat. Erre egy száz évvel később ide helyezett emléktábla napjainkban is figyelmeztet.

Idősebb Mihály négy fia közül a legnagyobb, János (1769–1797) gróf Bánffy György gubernátor lányát, Anna-Máriát vette nőül, mindketten korán meghaltak, a kolozsvári Szt. Mihály templomban nyugszanak, csak lányaik maradtak. A harmadik fiú, László (1775–1835) örökölte mind az erdőszentgyörgyi kastélyt és uradalmat, mind pedig – unokaöccse születéséig – a kolozsvári sarokházat. Nevét azzal írta be a családtörténetbe, hogy báró Inczedy Ágnesztől született Klaudiva (1812–1841) lánya híres szépség lett, és királyi családba ment férjhez. László egyetlen fia kiskorában meghalt, úgyhogy a másik két testvér (Mihály, Ferenc) vitte tovább a családi nevet.

A fiatalabb, Ferenc (1777–1848) ága a kevésbé ismert, házasságai révén eltávolodott az arisztokrácia köreitől. Ferenc első feleségétől, hilibi Gaál Ágnesztől született Lajos (1798–1880) fiának szintén Lajos nevű gyermeke 1889-ben hunyt el fiú utód nélkül. A második feleségtől, gróf Tholdalagi Krisztinától ugyan három fiú is született (Rudolf, István, Gábor), de egyikük sem vitte tovább a családi nevet. A legkisebbik fiú, Gábor (1825–1897) elhunytával, 1897. április 21-én férfi ágon kihalt a Rhédeyek nemzetsége. Az előbb említett, 1880-ban elhunyt Lajosnak két lánya közül érkező Fráter Béláné Rhédey Júlia (1837–1924) a család utolsó előtti női tagjaként

halt meg. Fiuk, Fráter Loránd (1872–1930) mint nótaszerző, a „nótás kapitány” vált ismertté.

Végül ifjabb Mihály (1772–1820) császári és királyi udvari kamarás ágáról kell szólnunk. Katonatiszt volt, majd gazdálkodott. Gróf Bethlen Borbarától (1770–1852) egy lánya és egy fia született. A leány, Julianna (1795–1875) falkenbergi gróf Grundemann János (1780–1843) felesége lett. A fiú, János-Mihály (1799–1872) ezen ág utolsó férfi tagja. Huszonegy éves, mikor édesapja meghal, 14 év múlva László nagybátyja is – fiúörökös nélkül – távozik az élők sorából, így ő lesz a főtéri sarokház birtokosa. Lánya végrendelete arra enged következtetni, hogy a Debreceni Református Kollégium diákja volt egy ideig. 1835-ben Kolozsvárt feleségül veszi báró Wesselényi Katalint (1805–1885). A hölgy – akkoriban szokatlan módon – elvált asszony: 1824 és 1835 között gróf Bánffy Miklósnak (1801–1894), Bonchida urának volt első felesége. Rhédey Mihályék az 1830–1840-es években a téli időszakot Kolozsvárt töltik. A gróf részt vesz az erdélyi országgyűléseken, az ellenzék soraiban küzd. Az 1860-as évektől inkább Zsákán (Berettyóújfalu mellett, máig áll az ottani Rhédey-kastély) és Pesten lakik, el-eljár a főrendiház üléseire. Megkapja a császári és királyi kamarási címet is. Nevéhez fűződik a főtéri sarokház átépíttetése: az 1850-es évek elején lebontatta a kis, de izléses barokk épületet, s helyére egy kétemeletes, bérházszerű tömböt húzatott fel. A térre nézően az első emeleten azonban kialakított egy főúri lakosztályt. A ház Főtér felőli oldalának déli felére feltétette a kőből faragott Rhédey-címert, az északi szélre pedig a kilencágú koronás R. J. monogramját.

Rhédey Mihály gróf részt vesz az erdélyi országgyűléseken, az ellenzék soraiban küzd.

Két lánya közül az idősebb, Stefánia (1836–1925) báró Wesselényi Istvánhoz ment feleségül, az ő révén halt ki 1925. január 25-én női ágon a család. Ő édesapjától az egykori London (utóbb Arany János, ma Petru Maior) utcában a mai Egyetemi Könyvtár melletti házat örökölte, melynek lépcsőházában máig emléktábla hirdeti, hogy tulajdonosnője 1892-ben átépíttette.

Johanna (1838–1912) báró Horváth-Inczedy Ödön felesége lesz. Nevét azzal teszi emlékezetessé, hogy

A Rhédey-címer az erdőszentgyörgyi templom portikuszán

Felirat a Rhédey- és Wesselényi-címer alatt, a szószéken

Rhédey László sírfelirata. Gaal György felvételei

a kolozsvári Rhédey-palotának a Jókai utca mentén húzódó oldalszárnyát emeletes bérházzá építteti (megszüntetve ezzel a báltermet is). Az egész palotát és a vele szemben épült, a tulajdonát képező New York szállodát a Debreceni Református Kollégiumra hagyja, két lánya leszármazottainak harmadíziglen haszonélvezeti jogot biztosítva. A kollégium kezelje az ingatlant *Gróf Rhédey János alapítvány* elnevezéssel. Csodával határos módon a palota mindmáig megmaradt a debreceniek tulajdonában. Az egykori főúri lakást ma az Erdélyi Múzeum-Egyesület béreli, s előterében a Rhédey családról kis kiállítás látható. A szállodát viszont államosították, majd magánosították.

A Rhédey család sok vitézt, államférfit, mecénást adott Erdélynek és Magyarországnak, de napjainkban nem őket emlegetik, hanem a csodás szépségű leányt, Klaudiát, aki a most elhunyt II. Erzsébet angol királynőnek az ükanyja, s a trónra lépő III. Károlynak pedig szépanyja volt. És akinek a nevét a Windsor-ház tagjai is számon tartják.

A grófkisasszony Rhédey László gróf (1775 – 1835. november 22.) császári és királyi kamarás, valamint felesége, nagyváradi báró Inczedy Ágnes (1788–1856) gyermekeként született az erdőszentgyörgyi kastélyban. Mint utaltunk rá, a kastélyt és uradalmat László gróf ükapja, Rhédey János (†1658) szerezte meg a családnak felesége, Kornis Margit révén. A várszerű erődítményt a család a 18. század közepe táján barokk kastéllyá építtette át. Mai alakját már László gróf idejében kapta 1807 táján: emeletes későbarokk épület, díszlépcsőt körülvevő központi hallját tizenhárom kisebb-nagyobb lakoszoba övezi.

1885-ig volt a család tulajdonában, amikor a birtokkal együtt Schuller Rudolf szászrégeni kereskedő vette meg. Örökösei 1935-ben eladták a román államnak, mely ott közigazgatási székházat rendezett be. Volt rajoni székhely, majd iskola. 2009-ben felújították, és turisztikai céllal látogathatóvá tették. 2019-ben nyitották meg a ma is megtekinthető, főleg a Rhédey családnak és leányának emléket állító kiállítását.

Lányuk, Klaudia 1812. szeptember 17-én született Erdőszentgyörgyön. Ott is keresztelték meg szeptember 21-én.

Rhédey László gróf a kollégiumi tanulmányok után eljutott Göttingába is, ahol 1796 októberében iratkozott be a híres egyetemre, s valószínűleg egy évet töltött ott. 1805-ben nősült meg, s három gyermekéről maradt fenn adat. Wilhelmina mindössze nyolc napot, „egyetlen egy fia”, József (1818–1822) pedig négy évet élt – a sírfelirat szerint. Egyedül Klaudia érte meg a felnőttkort. László grófnak a gyermektelenül meghalt nagybátyjától, Rhédey János altábornagytól, a grófi cím megszerzőjétől részöröksége volt annak kolozsvári, a Nagypiac sarkán lévő palotájából is. Végül bátyja, Mihály örökölte a palotát fiának köszönhetően. László gróf és családja azonban a téli időszakban gyakran költözött be Kolozsvárra.

Minden bizonnyal Rhédey Lászlóék is a 19. század első harmadában az akkori főnemesség életmódját folytatták:

tavasztól őszi a vidéki kastélyukban laktak Erdőszentgyörgyön, a családfő személyesen is ellenőrizte az uradalomban folyó mezőgazdasági munkát. November táján aztán beköltöztek Kolozsvárra, ahol színházba jártak, részt vettek a bálokon, élvezték az itt telelő főúri családok közösségét. Különös hangsúlyt kapott ez leányuk felszerdülése táján: itt kellett őt bemutatni a főúri társadalomnak.

Lányuk 1812. szeptember 17-én született Erdőszentgyörgyön. Ugyancsak ott keresztelték meg szeptember 21-én, erről a református keresztelési anyakönyv is tanúskodik: a Claudia Susanna nevet kapta, keresztapja gróf Kemény Farkas, keresztanyja gróf Teleki Domokosné gróf Kendeffi Susanna lett. Szintén Szentgyörgyön konfirmált 1826. május 14-én, amikor a kolozsvári Herepei Károly prédikátort hívták meg ünnepi szónokul. Ő beszédét aztán Kolozsvárt ki is nyomatta. A konfirmálás emlékére a család ezüstkelyhet ajándékozott az egyházközségnek e felirattal: „A hálaadásnak poharát veszem és az én fogadásaimat megadom az úrnak, az ő népe előtt. Solt. CXVI. 13, 14. Gróf Rhédey László és B. Intzédi Ágnes készítette ezen poharat az erdőszentgyörgyi református Ecclesia számára, midőn Claudia, kedves leányok legelébb élt volna Úri szent vacsorával 1826. május 14-én”.³ Bizonyára a lány nevelését az akkori szokás szerint édesanyja, majd nevelőnő irányította. Az utóbbi alighanem német vagy francia volt, mert e nyelvek elsajátítása kötelezőnek számított.

A lány életével kapcsolatban utóbb számos legenda született, nem egy figyelmen kívül hagyja az akkori körülményeket és szokásokat. Ilyen az, hogy

Wales hercege (ma III. Károly király) 2008-ban látogatott Erdőszentgyörgyre. Fekete Zsolt felvétele

17 éves korában Klaudia megbetegszik Kolozsváron, méghozzá súlyos vérszegénységben. Barra doktor menti meg életét, de aztán 1829 májusában Bécsbe utaznak, hogy ott jobb orvosi kezelésben részesüljön a kontessz. Hát akkoriban még legfeljebb a sápadtság tűnhetett fel, mert a vörösvértesteket nem tudták számlálni. Különben is mindig az orvost hívták a beteghez, a beteg szállítása – az akkori útviszonyok közt – elképzelhetetlen volt. Az azonban tény, hogy Kolozsvárt akkoriban a Bécsben diplomát szerzett Barra Imre volt a leghíresebb orvos. A 17 éves lányt csak is egészségesen utaztathatták vagy két hétig a birodalmi fővárosba, egyetlen céllal: bemutatni az udvarnál. A császári és királyi kamarás édesapának erre joga volt, s reménykedhetett abban, hogy rendkívülien szép lányára felfigyelnek a főúri körök, s jó partit köt. Az eredmény várákozásán felüli volt!

A család 1829 áprilisában-májusában Bécsbe utazott. A lány egyes feltevések szerint sétalovaglásra, de valószínűbben az udvari bálon megismerkedett Sándor-Pál-Lajos (1804–1885) württembergi herceggel, a királyi család tagjával. A Stuttgart központú Württemberg választófejedelemség aránylag új keletű királyság volt, csak Napóleonnak köszönhetően 1806-ban kapta meg ezt a rangot. Az uralkodócsalád mégis ragaszkodott ahhoz, hogy tagjai csak a királyi körökből nőüljenek. Így Sándor herceg csak ún. morganatikus, rangon aluli házasságot köthetett Klaudiával. Ez azt jelentette, hogy a feleség

nem vehette fel a királyi család nevét, gyermekeik sem viselhették azt, s el estek az esetleges trónöröklési jogtól. A hagyomány szerint a herceg és a grófkisasszony az első találkozáskor egymásba szerettek. Úgyhogy a herceg – bizonyára sok győzködéssel – elfogadtatta családjában a lány elvételét, s rövidesen megjelent Erdőszentgyörgyön kérvényként. Mikor László gróf meghallgatta a fiatal herceget, aki csak németül tudott, s szembesült a morganatikus házasság lehetőségével, nemet mondott.

A hercegi pár életéről nem sok adat maradt fenn. Többnyire Bécsben éltek, de a nyarakat Erdőszentgyörgyön töltötték.

Évek teltek el, s nem kizárt, hogy néhány kérő is megfordult a kastélyban, de Klaudia kitartott a herceg mellett. A herceg közben katonai pályát futott be az osztrák császári hadseregben, s talán megtanult valamennyire magyarul is. 1835 elején újra megkérte a lány kezét. Ekkor az édesapa már nem akadályozta meg az egybekelést. Egyrészt 23 éves lánya kezdett „öreglány”-sorba jutni. Másrészt a herceg kitartása, nyelvtudása, katonai karrierje is hatással lehetett rá. Úgyhogy 1835. május 2-án Bécsben megtartották az esküvőt. Mivel Klaudia nem viselhette a férje nevét

és hercegi rangját, a maga és jövőendő gyermekei számára a bécsi udvar 1835. június 16-án kelt császári rendeletével megkapta a Hohenstein grófi nevet és rangot.

A hatvanadik évében járó édesapa leánya hívására 1835 novemberében nagy útra szánta el magát, feleségével elindult lányát meglátogatni „Stájer országba”, de csak Kolozsvárig ért. Mint gyászjelentése írja: „s ímé! a’ helyett, hogy földi legdrágább kincsét megláthatná, 8 napokig tartott ínbeli elgyengülésben, erősen ragaszkodva ugyan, az előtte, szerettjeiért oly drága élethez, de Istenben vetett legnagyobb Keresztyéni bizodalommal, folyó hónap’ 22-én estvéli 6 órakor” meghalt.⁴ A Rhédey-palotában 25-én délután búcsúztatják, majd a Farkas utcai református templomban is megáldják koporsóját, s onnan végrendelete szerint Erdőszentgyörgyre szállítják, s a templom alatti sírboltban helyezik végső nyugalomra. Mint kitűnik, végrendeletében meghagyta, hogy korábban elhunyt „két kedves gyermeke” koporsóját is helyezték melléje.

A hercegi pár életéről nem sok adat maradt fenn. Többnyire Bécsben éltek, de a nyarakat Erdőszentgyörgyön töltötték. Így gyermekeik is valamennyire megtanultak magyarul. Három gyermekük született: Claudine (1836), Ferenc (1837), Amalie (1838). A herceg magas rangú tisztként Eszéken (ma Osijek – Horvátország) és Grazban is állomásozott. Klaudia grófnő tragédiája 1841-ben következett be. Férjét szeptemberben hadgyakorlatra vezényelték Pettauba (ma Ptuj – Szlovénia). Az alvinci Rhédey-kastélyból Klaudia férje után indult három gyermekével, talán meg akarta lepni. Annál is inkább, mert előrehaladott terhes volt. Ami ezután történt, az megint legendákba burkolódik. Egyik változat szerint az őt vivő lovaskocsi Graz előtt felborult, s a hercegné megütötte magát. Mégis lóháton vállalta az utat a gyakorlótérig. Ahol aztán olyan súlyos állapotba került, hogy nem lehetett megmenteni. Más változat szerint a gyakorlótéren lova megbokrosodott, a hadgyakorlat vágató lovai közé sodródott, s ő leesett a lóról, agyontaposták. Még olyan hír is akad, hogy a württembergi udvar merényletet szervezett ellene, hogy megszabaduljon a rangon aluli „betolakodótól”. A legnagyobb a valószínűsége annak, hogy a terhes nő az utazás fáradalmi miatt elvesztette magzatát, s elvérzett. Ez 1841 októberének elején történt. A haldokló kívánsága volt, hogy szülőhelyén temessék el. A herceg ezt teljesítette is, de előbb kedvese szívét kivétette, s ezüstszelencébe

A windsori kastély, a brit királyi család legfontosabb rezidenciáinak egyike. Kép: Pixabay

helyezve ezután magánál őrizte. A korporsó útja heteket vett igénybe, október 21-én helyezték el az erdőszentgyörgyi templom alatti kriptába. Férje többé nem nősült meg, nyolcvanéves korában, 1885-ben érte a halál.

A brit trónörökös, a mostani III. Károly király 2008-ban felkereste szépanyja sírját az erdőszentgyörgyi templomban.

Az 1837. augusztus 28-án Eszéken született, teljes keresztnevén Ferenc-Pál-Károly-Lajos-Sándor, Hohenlohe grófja, csak négyéves volt anyja elhunytakor. Hadmérnöki végzettséget szerzett Bécsben, majd katonatisztként több csatában is kitűnt. A daliás férfi talán még Erzsébet királyné érdeklődését is felkeltette. Hogy származása ne akadályozza előhaladását, 1863-ban Württemberg királya őt a Teck hercege címmel tüntette ki. A tecki hercegség ekkor már csak címként élt, s többnyire az uralkodó viselte. Ferenc e címét Bécsben is elismerték. 1865-ben a herceg a bécsi udvarban összeismerkedett Albert Edward walesi herceggel, a brit trónörökössel. Ennek támadt az az ötlete, hogy hozza össze Ferencet a cambridge-i hercegnővel, Mária-Adelaidával,

Viktória királynő első unokatestvérével. A cambridge-i hercegnőnek ugyanis túlzott terebélyessége miatt az udvarban nem találtak illő élettársat. Ferenc kötélnék állt, s 1866-ban megtörtént a házasságkötés. Viktória királynő ugyan nem adta meg Teck hercegének is a királyi fenség címet, de a Kensington Palotában lakosztályt biztosított nekik, s állandó jövedelmet. 1867 és 1874 között négy gyermekük született, egy leány és három fiú.

A leány nyolc keresztnevet is kapott, de főleg Viktória-Mária-Augusztia néven emlegették, s beceneve a May volt, minthogy májusban, 1867. május 26-án született. Szerencséjére édesapja csinos megjelenését örökölte. Már 24. évében járt, amikor eljegyezte másod-unokatestvére, Albert-Viktor herceg, a walesi herceg idősebbik fia. A herceg azonban hirtelen elhunyt, s a csinos hercegkisasszonyt annak öccse, György-Frigyes vette feleségül, aki 1911-ben V. Györgyként Nagy-Britannia királya lett. 1894 és 1905 között hat gyermekük született. A legidősebb, Edward (1894–1972) örökölte 1936-ban a trónt, de 326 nap uralkodás után elvált asszonyhoz fűződő szerelmi viszonya miatt lemondott. Így öccsére, Albertre (1895–1952) szállt a trón, aki 1837-től VI. Györgyként uralkodott. Neki az idősebbik lánya volt Erzsébet, aki II. Erzsébetként követte őt a trónon, s az idén halt meg.

A királyi család tagjai a 19. századtól a windsori várkastély Szent

György-kápolnájának kriptájába temetkeznek, sőt 1917 óta a brit uralkodó család is a Windsor-dinasztia nevet viseli. Az itteni nyughely már Ferencnek, Teck hercegének és feleségének, Mária-Adelaidnak is kijárt, s a királyi leszármazottaik is ide tértek nyugalomra II. Erzsébettel bezárólag.

Ilyen sokat számít a szépség, a csinos megjelenés! Ennek köszönhette Klaudia grófkisasszony, hogy hercegné vált belőle, s fia is így került az angol trón közelébe. Ma Klaudiát mint a brit uralkodócsalád ősanját tisztelik. Sírhelyét az erdőszentgyörgyi templomban két fekete márványtáblával is megjelöltette unokája, Viktória-Mária. Az egyiket még walesi hercegnőként 1904-ben küldte, s a hagyomány szerint megbízásából Vámbéry Ármin, a jeles Kelet-kutató hozta magával, ellenőrizte elhelyezését. A második tábla, az előző alatt, arról szól, hogy a már Mária királyné 1935-ben hozzájárult ősei nyughelyének a renoválásához. A brit trónörökös, Károly herceg, a mostani III. Károly király 2008. május 8-án személyesen is felkereste szépanyja sírját az erdőszentgyörgyi templomban, s a kastélyt is meglátogatta.

Irodalom

- Komáromy András: A kis-rédei gróf Rhédey családról. *Turul*, I. évf. 1883. 119–138.
Magyar nemzetiségi zsebkönyv. I. köt. Főrangú családok. Bp. 1888. 204–206.
 Kelemen Lajos: A gróf Rhédey-család kihalála. *Pásztorút*, XI. évf. 1925. 3. sz. febr. 8. 49–50.
 Lévai Lajos: *Erdőszentgyörgy*. Uő.: *Székelyleföldi képek*. II-ik kiadás. Minerva Rt. Cluj-Kolozsvár, 1940. 66–74.
 Gudenus János József: *A magyar főnemesiség XX. századi genealógiája*. III. köt. Bp. 1998. 178–179.
 Csősz Irma: *A disznajói Rhédeyek és Fráterek nyomában*. Tinivár, Kolozsvár, 2000.
 Gaal György: *Ház a Főtér sarkán*. A kolozsvári Rhédey-palota. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2004.

Jegyzetek

- 1 Rettegi György: *Emlékezetre méltó dolgok 1718–1784*. Bevezető tanulmánnyal és magyarító jegyzetekkel közzéteszi: Jakó Zsigmond. Bukarest, 1970. 216–217.
- 2 Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. IX. köt. Bp., 1915. 114–118. alapján. A család más ágainak, máskor grófi rangra emelteknek kissé eltérő címereit is leírja Kempelen.
- 3 Idézi Lévai Lajos: i. m. 67.
- 4 A Rhédey család gyászjelentéseinek gyűjteménye a Román Nemzeti Levéltár kolozsvári fiókjában található. Többnek a teljes szövege, hasonmásra megtalálható Gaal György idézett művében.

Tóth Tibor |

Pusztulás és újrakezdés

Nagyenyed és a kollégium 1848–49-ben

Az

Erdélyi Fejedelemség alapját a magyarság és a protestantizmus képezte. 1551-ben, a Nagyenyeden tartott zsinaton, Enyed első papja aláírta a lutheri konfessziót, majd pár évvel később, 1564-ben ugyancsak Enyeden tartották azt a nevezetes zsinatot, ahol kimondták a lutheri és kálvini irány különválását: a lutheri irány követői maradtak a szászok, a kálvini irány követői lettek a magyarok. Enyed és temploma az erdélyi református egyház létrejöttének helye, ahol megválasztották Erdély első magyar református püspökét, Dávid Ferencet.

Felvirágzás

Báthori Gábor fejedelem 1613-ban nemesi kiváltsággal ruházta fel a várost, II. Rákóczi György 1658-ban emelte nemesi rangra polgárait, majd Apafi Mihály fejedelem 1662-ben, a nagy pusztítás után, a Collegium Academicumot helyezte át Gyulafehérvárról Enyedre. Erdély legnagyobb tudományos intézete, főiskolája nemcsak szellemi, de anyagi erejével is hatalmasat lendített a város életén.

A 18. század eleji szabadságharc leverése után, az Erdélyi Fejedelemség megszűnésével Gyulafehérvár elvesztette régi jelentőségét, az új kormány székhelye Nagyszeben lett. Új várával azonban Gyulafehérvár, a római katolikus püspök székhelye, továbbra is fontos katonai központ maradt, viszont kiszorítottak belőle mindent (polgárság, iskola), ami magyar volt – a város hanyatlott. Enyed dicsőségesen állott a Rákóczi-szabadságharc mellett, 1704-ben meg is szenvedte azt. 1716-tól nem volt állandó székhelye az erdélyi református püspöknek, abban a gyülekezetben rendezték be a hivatalt, amelyben a megválasztott püspök szolgált. 1784-ben itt talált menedéket a Horea-féle lázadás idején Dél-Erdély magyarsága. 1782-től Enyed adott állandó székhelyet Erdély legnagyobb ecclesiájának, a református egyháznak, így a város a protestantizmus és a nemzeti ügy mecénása lett.

A Bethlen Gábor Kollégium, Alsó-Fehér vármegye székhelye és az erdélyi református püspökség is Nagyenyeden kapott menedéket és befogadást a nagy nemzeti csapások vihara után. Enyeden már 1833. február 14-én kaszinó nyílt, amely a harmadik volt az országban, és az első Erdélyben. Szilágyi Farkas szavaival élve: „nem a jámbor teologizálás, hanem a folyton előretörő tudományos nemzeti szellem adta Enyed dicsőségét”. Enyeden a kollégium vezetősége önelhatározásból tette tannyelvűvé a magyart. Köteles Sámuel már 1825-ben magyarul tanította a bölcsészetet, Szász Károly 1833-ban magyarul tartotta híres jogi előadásait, mindkét hazában jelentős jövedelemmel rendelkeztek az enyedi tanárok. A város körül majdnem minden helységben kastélyok és udvarházak álltak, ahonnan a megyei gyűlésekre pompás hintókon érkezett a nemesség. Vidám, derült élet pezsgett Enyeden, Alsó-Fehér vármegye pedig Erdély élenjáró megyéje volt a közjogi harcokban.

Ilyen körülmények között ért meg Nagyenyeden, Alsó-Fehér vármegye vezető fiai és a nemesség szívében a nagy eszme: a jogegyenlőség és polgári szabadság által felemelt nagy és egységes nemzetkép, merték látni és hinni az eggyé és függetlenné váló Magyarországot.

Az 1848. március 15-i pesti események híre március 19-én ért Enyedre – Gaetano Biasini gyorskocsiutasai hozták a hírt. A kollégium diáksága nyomban megindult, népgyűlést hívtak össze a református vártemplomban, miközben Rákóczi-indulót énekeltek, hatalmas nemzeti színű zászlót bontottak, és felolvasták a *Nemzeti dalt*. Március 30-án, hatalmas tömeg részvételével megtartották a vártemplomban a Megyei Közgyűlést, majd kimondták Erdély unióját Magyarországgal. A kollégium bezárta kapuit, diáksága beállt nemzetőrnek, a tanárok egy része pedig honvédnek.

A tavaszi lelkesedés és tiszta eszme fényes eget őszire sötét és félelmetes

1782-től Enyed adott állandó székhelyet Erdély legnagyobb ecclesiájának, a református egyháznak, így a város a protestantizmus és a nemzeti ügy mecénása lett.

A kollégium 1849-ben leégett keleti szárnya. Dagerrótipia

fellegek borították be. Az ötezer lakosú városból közel kétezer férfi a honvédség zászlaja alatt teljesített szolgálatot, nagy részük Kolozsváron a 11. vadász zászlóaljnál. Októberig Enyed nagy támogatást nyújtott a közhaza védelmére pénzbeli és nemesfém (ékszerek) hozzájárulásával, gyűjtésével. Kisenyed, Zalatna és környékének embertelen lemészárlása után szüntelenül járta a hír, hogy Nagyenyeden is valami borzalmas van készülöben. Terményben bőséges esztendő volt az 1848-as év, a piacon mégis hiánycikk volt a gabona, katonák érkeztek és távoztak, akiket el kellett látni. Hegyalja és a vidék magyarsága az őszi erdélyi vérengzés miatt Enyedre menekült.

Jogos a kérdés, hogy Nagyenyednek miért nem volt védő katonasága, helyőrsége? Vármegyeszékhely volt, a városban akadt honvéd, Mátyás-huszárszékely huszár, 600 aranyosszékelyi, tordai, kolozsvári és 600 helybéli nemzetőr, összesen 2400 fegyveres férfi. De a gyorsan változó hadszíntéri események rendjén november közepéig kivezényelték őket, és a várost magára hagyták. Kivonulásukkor megannyi polgári lakos is elmenekült – a vármegye tiszti kara, a város tanácsa, a kollégium tanári kara, iparosok, református papok, ügyvédek, kereskedők, az idős Antal János református püspök. Október második felében már gyülekeztek a román lázadók Enyedtől nyugatra, Muzsnaházán és a Maros bal partján, Csombord és Szentkirály között, létszámuk mintegy 10-12 ezer fő volt. Avram

Iancu embereit a városon kívüli a Levél-szín, Hosszú elnevezésű szőlőhegyekre irányította, közben a román felkelők vezetője Enyeden mulatott cigányzene kíséretében. Közben már hitelesebb forrásokból származó hírek is azt jelezték, hogy Enyed lemészárlása és teljes felégetése van készülöben.

A pusztítás

1849. január 8-án, hétfő este tíz óra után a nagyrészt ittas tömeg megindult Csombordról, át a befagyott Maroson, a több mint mínusz húsz fokos téli hidegben. Vezetőjük Axente Sever prefektus volt. A 8-9 ezer fős tömeg két részre oszlott, miután a város lakott részéhez érkezett: az egyik a Szentkirály utcán, a másik a Magyar (Fő) utcán tört be. Megkezdődött a gyűjtogatás, az ablakok betörése és a házakból kimenekülők lemészárlása. A református toronyóra éjfél után ütött.

De voltak jóra való helybéli románok is, akik életüket kockáztatva felnőtteket és gyermekeket mentettek, rejtettek el a mindent pusztító rettenet elől. Kezdődött mindez 1849. január 8-án, hétfő éjjel, és tartott csütörtökig, miközben egyes becslések szerint 18-20 ezer fegyveres dúlta a várost. Az égő város lángja 20-22 km-re ellátszott, egyetlen magyar lakta, zsindegyházzal vagy cseréppel fedett épület sem maradt meg.

1849. január 9-én félszázad huszár indult Tordáról Enyedre, de az elképesztő hírek hallatán és lángok láttán a

huszárok visszafordultak. Január 11-én egy század huszár és nemzetőr érkezett a városba – mentették az elrejtőzött túlélőket, és végeztek a hátramaradt fosztogatókkal és öldöklőkkel.

Egészen borzalmasan festettek ekkor Nagyenyed utcái: szanaszét heverő hullák százai, testmaradványok, koromra, hóra fagyott vér, és jóllakott kutyák hada uralt mindent. Szilágyi Farkas korrajzából tudjuk, hogy mintegy négyszázan lehetnek azok, akik a Bükkös erdő irányába menekültek a mészárlás és a tűz elől. Az elmenekültek összlétszáma valahol kétezer, kétezeröttszáz körül lehetett; az Enyedről kijutó lakosok fele nem élte túl az elűzetést, nagyrészt nők és gyerekek voltak köztük. Többségük megfagyott, mások portyázók vagy vadállatok áldozatai lettek. Akik életben maradtak, a fagy miatt hátralevő életükre megnyomorodtak.

De voltak jóra való helybéli románok is, akik életüket kockáztatva felnőtteket és gyermekeket mentettek, rejtettek el a rettenet elől.

Január 17-én kezdődött a nagy, de semmiképp sem pompás temetés. Több helyre temették, hordták a hullákat, embermaradványokat, mindez több hétig is eltartott. Legtöbbjüket, úgy négyszáz holttestet a várfal melletti meszesgödörbe, a többit az Ebhát árkaiba, Alszege, a patak martjába, Várszeg utca környékén, a piactéren, a Sisak vendéglő kútjába, valamint a Kápolna-dombon hantolták el.

Következmény

„Enyed meg van semmisítve, ki van a városok sorából törölve, nincs...” – írták a Kolozsváron megjelenő *Honvéd* 1849. január 25-i számában. Domokos Pál Péter szerint „a tudomány kincsei pótolhatatlanul elpusztultak”, úgy mint az erdélyi református egyház püspöki levéltára és Alsó-Fehér vármegye iratanyaga, templomi kincsek, továbbá nemesi címerek a református templomból. Hetekig hányta-vetette a szél az utcákon az említett levéltárak lapjait, múzeumi gyűjtemények nagy értékű darabjait, amelyek közben állati és emberi szennyel keveredtek. Számokban felmérve

A Vártemplom 1907-ben. Kép: Fortepan/Magyar Földrajzi Múzeum/Erdélyi Mór cége

a kár meghaladta a 2 millió forintot, csak viszonyításul Kossuth emlékeztetésében a haza védelmére 20 ezer újoncot és 200 ezer forintot kért az Országgyűléstől. Látva azt, hogyan festett ekkor Alsó-Fehér vármegye, Hegyalja, Kisenyed, Zalatna, Enyed és környéke, egyértelmű, hogy a cél Dél-Erdély magyarságának a kiirtása volt. Ezt készítették elő az osztrákok, akik hagyták a románokat álmodni az önállóságukról, és engedélyezték a fegyverkezésüket, hogy azok többfrontos háborúba kényszerítsék a magyar szabadságharcosokat. A város megsemmisítése más stratégiai célokat is szolgált: a Kolozsvárt karácsonykor felszabadító magyar haderő ugyanis Nagyenyedet használta volna bázisként Gyulafehérvár ostromához.

Azok, akik Enyedről elmenekültek, és életben maradtak, valamikor az 1849-es év közepén bátorkodtak visszatérni oda, amit már sem városnak, sem otthonnak nem lehetett nevezni. 1849. július 25-én abbamaradt a gyulafehérvári vár ostroma, a csapatok Szászsebes felé vonultak. A Boroskrakkó közelében tartózkodó felkelők július 26-án délben újból Enyedre törtek, az áldozatok száma tizenhét volt. Gyűjtogatni, rabolni már nem volt mit, így hát újra feldúlták

a református és katolikus templomot. Ismét lakatlanná lett Enyed, majd csak a szabadságharc teljes leverése után kezdtek visszatérni megmaradt lakói.

Újrakezdésről 1861 után beszélhetünk, amikor az egyházkerület rendelkezhetett tanintézeteiről.

A városnak nemcsak a telkeit, hanem az utcáit és a kollégiumot is embermagasságú gyom nőtte be, Makkai Sándor megfogalmazásában „a csend volt az úr”. Évek múltával is a város félholtan feküdt, kollégiumával együtt.

Újrakezdés

A nagy seb, a mély érvágás nehezen gyógyul, az 1849-es pusztítás után az újrakezdés is nehezen ment. Minden romokban állt, a templomok, a kollégium, egészen az utolsó polgári házig. Újrakezdésről 1861 után beszélhetünk, amikor az egyházkerület rendelkezhetett

tanintézeteiről. De ne hagyjuk ki azt a bő tíz évet (1849–1861), amikor Erdély katonai és polgári kormányzója, báró Ludwig von Wohlgemuth 1850-ben kiadott rendeletében, Nagyenyeden csak egy elemi iskola megnyitását engedélyezte. Az önkényuralom elnézésének és az enyediek bátorságának köszönhetően 1851 és 1858 között az elemi osztályok mellett évről évre gimnáziumi osztályokat indítottak, és 1858-ban tizenkét 8. osztályos diák érettségi vizsgát tett.

Említettem, hogy az egyházkerület 1861-ben kiharcolta önrendelkezési jogát, ami a tanügyet illeti, a régi alapokon az új idők kívánalmai szerint dolgozta ki a főtanodák tanrendszerét *Szervezeti javaslat az erdélyi evangélium szerint reformált fő- és középtanodák számára* címmel. A javaslat summája: erős nemzeti elemi iskola négy osztállyal, gimnázium (középtanoda) hat osztállyal, bölcséleti (liceális) folyam hároméves tanfolyammal, Enyeden papnövelde kétéves tanfolyammal, négy rendes tanárral.

Mielőtt továbbhaladnánk, lényeges ismertetni, hogy mindezt megelőzően az Egyházi Főtanács 1858-ban Nagyenyedre helyezte a néptanítóképzést, Gáspár János kiváló tanárral az élen, aki a képezde igazgatója volt. 1861 őszén beindult a hatosztályú középiskola mellett a kétéves jogi tanfolyam, és 1862-ben a főiskola legjelentősebb intézete, a papnövelde (teológia) visszakerült Enyedre ideiglenes helyéről, Kolozsvárról. Miért vissza? Nagyenyed az 1849. januári pusztításáig püspöki székhely volt. 1848 késő őszén, amikor a vész hírek mind nyomtatékosabban hangoztatták a nagy veszedelmet, az idős püspök, Antal János Marosvásárhelyre menekült, ahonnan nem tért vissza, ott hunyt el 1859-ben. 1852-ben Bodola Sámuel generális nótárius (főjegyző, püspökhelyettes) átvette a püspöki hivatal vezetését. Kiállt amellett, hogy továbbra is Nagyenyed legyen a papnövelde (teológia) állandó helye, de amíg a város romjaiból újjáépül, ideiglenesen Marosvásárhelyen kerüljön. 1854-ben a Zilahon tartott zsinaton úgy döntöttek, hogy az ideiglenes helye ne Marosvásárhelyen, hanem Kolozsváron legyen, mégpedig Erdélyi Evangélium Szerint Reformált Nagyenyedi Papnövelde név alatt, a Bethlen-főiskola tanáraival. 1854-ben a püspök állandó székhelyét is Nagyenyedről Kolozsvárra helyezték át (végleg).

Így vált teljessé a főiskola régi szervezete, ahol élénk tudományos és művelődési szellemben, erős hazafias

Borsay Samu katonazenész, a nagyenyedi református Bethlen kollégium zenetanára és felesége 1900-ban. Kép: Fortepan/Makkai Sándor Protestáns Népfőiskolai Egyesület gyűjteménye

érzület lendítette fel a lelkes ifjúságot. Bölcsészeti, jogi és teológiai tanfolyamok növendékei közös önképző és olvasóegyletben tömörültek az önképzés tökéletesítésére. Mindezt olyan jeles tanárok vezették és felügyelték, mint Gáspár János, P. Szathmári Károly, Kasza Dániel, akiknek jelenléte nagy hatást gyakorolt az ifjúságra. Így hozta gyümölcseit az újrakezdés 1864-ig.

Háromévi tapasztalat után az Egyházi Főtanács 1864. június 6-án Kolozsváron tartott gyűlésén továbbfejlesztette a tantervezetet: beiktatta az érettségi vizsgát, a jogi tanfolyamot négyévesre bővítette, valamint a papi pályára készülő ifjakat Nagyenyedre irányította.

1872-ben az Erdélyi Református Egyházkerület megszüntette a jogi tanfolyamokat a főiskolákon, ez alól az enyedi főiskola volt kivétel – a többi átalakult főgimnáziummá, miközben megtartották elemi iskoláikat. Nagyenyeden a teológiai intézet hároméves, majd négyéves tanfolyamú akadémivá emeltetett, előbb négy, majd öt rendes tanárral, illetve a szükséges kiegészítő oktatókkal.

1664 és 1848 között negyvenkét főgondnoka volt a Bethlen Gábor Kollégiumnak, mind a főúri vagy a kimagasló nemesi rétegből. A pusztítás után az újrakezdés nagy munkájában orosz-lánrészt vállalt gróf Hídvégi Mikó Imre, aki 1838-tól az 1876-os haláláig a főiskola főgondnoka volt, egyben országos

kincstartó, két ízben Erdély kormányzója, magyar királyi közlekedési miniszter, az Erdélyi Múzeum újraalapítója, 60 ezer forinttal a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium alapítója. A kollégium növendékeként gazdag adománnyal segített pótolni az 1849-ben elpusztult szellemi értékeket. Halálakor az Aranka György-féle, 3681 kötetből álló könyvgyűjteményét – hungarikumok és szépirodalmi munkák –, valamint éremgyűjteményét hagyta az alma materre.

1872-ben Nagyenyeden a teológiai intézet hároméves, majd négyéves tanfolyamú akadémiává emeltetett.

Megannyi ereklyét, kollégiumi és egyházközségi relikviát őriznek Nagyenyeden. A kollégiumiak közül említésre méltó az, amire Herepei Károly professzor egy érchegységi kirándulás alkalmával talált rá diákjaival. Egy 1474-ből származó ósnyomatványról van szó (két teológiai mű egybekötve), amit az egyik hegyi menyecske fejcséknek használt. Visszavásárolták, restaurált állapotban jelenleg is koronakincse a Bethlen Gábor Dokumentációs Könyvtárnak. Nagyenyeden található egy példány a váradi bibliából is. Szenczi Kertész Ábrahám volt az,

aki 1657-ben, Nagyváradon elkezdte kinyomtatni – Erdélyben elsőként – a teljes magyar Bibliát, azonban 1660-ban a törökök Váradot ostromolták, így a nyomtatás megakadt. A vár feladásának egyik feltétele volt a nyomda elszállítása, amely végül épségben Kolozsvárra került. Váradon 10 ezer, Kolozsváron 1500 példány látott napvilágot a váradi bibliából, Hermán M. János egyháztörténész becslése szerint ezekből 200 példány maradt fenn, az enyedi példány a Kolozsváron nyomtatottakból való. Isteni csodának köszönhetően átélte 1849 borzalmát – nagyon értékes bejegyzések vannak benne.

Zárszó

Idehozom a város nagy szülöttje, Makkai Sándor sorait az *Örök Erdély* című írásából, aki püspöksége idején, Bukarestbe utazva, két vonatváltás között kiszállt Enyeden. Pompa nélkül, egyedül jött találkozni szülővárosával. Megköszönni, amit tőle kapott, és feltöltődve menni tovább „magyar bajok, gondok igazítására” a román fővárosba: „Enyed [...] dacol a végzettel, tudja, hogy csak felfelé szárnyalhat, de ezt a lehetőséget soha fel nem adja. Nem felejtje el és büszkén tartja magát hozzá, hogy szellemi örökhagyói a nagy fejedelem után Pápai Páriz Ferenc, Bod Péter, Kőrösi Csoma Sándor, Bolyai Farkas, Kemény Zsigmond, Mikó Imre és az alma mater hozzájuk hasonló fiainak száza. Az enyedi Kollégium ablakából valaha a heidelbergi univerzitás ablakába láttak és az enyedi öreg torony, felülemelve csillagos fejét a vér és tűz viharain, Európának hirdette a Szellem elpusztíthatatlan hatalmát.”

Ők, a nagy elődök megtettek minden tőlük telhetőt, tegyük mi is, itt és most bátorítson a nagy fejedelem, Bethlen Gábor intelme: „Nem mindig lehet megtenni, amit kell, de mindig meg kell tenni, amit lehet.” A kollégium négy századik születésnapján mi is megállunk, és leszállunk a 21. század rohanó vonatáról találkozni Enyeddal, kollégiumával és a nagy fejedellemmel. Az elmúlt négyszáz év kötelez, a jelen szolgálatba állít, mert megtapasztaltuk és hisszük: múltban, jelenben, jövőben velünk az isten. Vállaljuk a férfimunkát, sokszor az emberfeletti, hogy legyen, aki megálljon majd e helyen az ötszázadik születésnapon is. Istennek mondunk hálát megtartó kegyelméért, és a nagy fejedelemnek köszönjük négyszáz éve szellemiségét.

Homonnai Gábor

Élesd grófjai: a Batthyányak és Bethlen Aladár

É

lesd több mint 720 éves történetéből – első írásos említésétől számítva – a grófok időszaka 140 esztendő töl fel. A grófi cím nem egy régi, ősi titulus: megjelenése Magyarországon a 17. század elejére tehető. Korábban az ispán-comes cím volt használatban, ám ez nem volt örökölhető, és nem járt feltétlenül birtokadománnyal. Az első örökölhető grófi rangot (a német *Graf* mintájára) Thurzó György kapta 1606-ban.

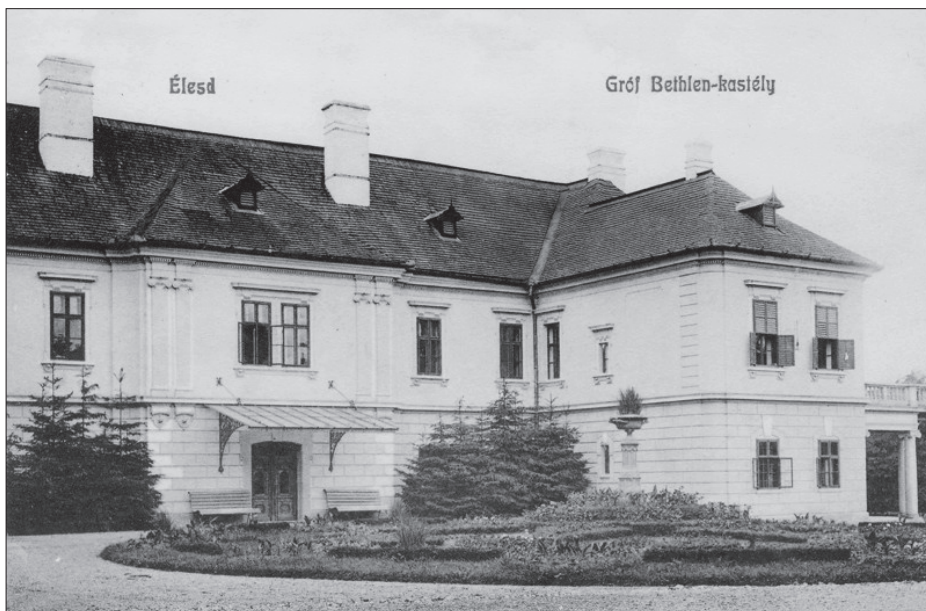
A Batthyány család 1398-ban Battyán faluról (ma Szabadbattyán) kapta a nevét. Eredetileg Kővágóörsi volt a nevük, és a Veszprém megyei Felsőörsről származtak. A török uralom idején a család nyugatabbra húzódott, Németújvárra tette át a székhelyét (Güssing, Burgenland), s azontúl a németújvári Batthyány megnevezést használták. A család első grófja Batthyány Ádám volt, aki 1630-ban kapott grófi címet.

Élesd első Batthyány grófja (I.) Batthyány József György volt – mivel Élesd mindhárom Batthyány grófja a József nevet viselte, a félreértések elkerülése végett római számmal jelöltem őket. (I.) Batthyány József György (1738–1806) császári asztalnok, Nógrád megye főispánja volt. Már jóval 1779-es élesdi kinevezése előtt átvette az itteni birtok irányítását. Főispáni tisztétől II. József császár 1785-ben megfosztotta, de ő azt a császár halála után a vármegye tiltakozása ellenére visszaszerezte. Erőszakos ember hírében állott: fennmaradt róla, hogy nem tudott magyarul, és üldözte a protestánsokat. Felesége gróf Illésházy Franciska (1740–1817) volt, házasságukból tizennégy gyermek született, de csak hét maradt életben. A fiúörökösök közül kettő érte meg a felnőttkort. (II.) Batthyány József (1770–1851) Grazban született, életéről keveset tudunk, még a róla készült festmények is elkallódtak. 1807-ben házasságot kötött gyulakúti Lázár Annával (1786–1831). Mindkét gyermekük

Élesden született (Lajos 1810-ben, Ferenc 1815-ben), és az élesdi katolikus egyház anyakönyvében jegyezték be őket. 1818 júniusában járványos betegség okozta halálukat. Az elhalálozást is Élesden jegyezték be, ami helytörténetileg fontos adat, hiszen a fentiek ismeretében nagy valószínűséggel kijelenthetjük, hogy a család grófi kastélya 1810-ben már készen állt, egy gyerekes grófi család a kor szokásának megfelelően csakis kastélyban lakhatott. Fiai után 13 évvel, 1831-ben Anna grófné is elhalálozott. Mindhármójukat az Élesd melletti Súlyomkővár kriptájában temették el. A 61 éves gróf még a következő évben újranősült. Az új hitves, gróf Tarnóczy Antónia (1791–1876) a házasságkötéskor már 41 éves volt, és nem kívánt Élesden lakni, így a család a ma Szerbia területén található Oroszlámosra költözött. Tarnóczy Antónia egyébként hatalomra törő, büszke asszony volt, aki kiválóan értett a gazdálkodáshoz. Négy év múlva Bécsben megszületett egyetlen fiúgyermekük, (III.) Batthyány József (1836–1897), aki apja halálakor mindössze 15 éves volt. Ekkor lett örököse Oroszlámos, Hort-Adács, Élesd, Pinkafő, Köpcsény, Lajtafalu, Kiliti, Felbár és más birtokoknak. Apja halála után az ifjú gróf még inkább anyja befolyása alá került, aki mindent elkövetett, hogy fia elsőrangú nevelésben részesüljön. Az ifjú (III.) Batthyány József kilenc nyelven beszélt, kiváló társasági ember volt, megjelenése mindenkit elbűvölt. A zenéhez is volt tehetsége, már fiatalon több zeneműve jelent meg. 1854-ben elvégezte jogi tanulmányait, majd külföldi útra indult. 1865-ben Moson megye főjegyzője lett.

Anyja tanácsára és befolyására 1861-ben Máriazellben házasságot kötött a Batthyány család zsigmondi ágából való gróf Batthyány Lujzával (1843–1882). A fiatal házaspár Dunakilitibe költözött, ahol Tarnóczy Antónia kastélyt

A Batthyány család 1398-ban Battyán faluról (ma Szabadbattyán) kapta a nevét. Eredetileg Kővágóörsi volt a nevük, és a Veszprém megyei Felsőörsről származtak.

Az élesdi Bethlen-kastély egy 20. század eleji képeslapon. Kép: provinciacrisana.wordpress.com

építettett számukra. A gróf 1872-ben Moson megye főispánja lett. A család az 1873-as kolerajárvány idején nagy áldozatkésztséget tanúsított.

Házasságuk szerelmi házasságnak indult, ám első gyermekük meghalt, amiért az anyós a menyét okolta. Azt sem nézte jó szemmel, hogy fia szerelmes a feleségébe. Lujza a házasság 18 éve alatt tizennégy gyermeket szült (amiből kettő ikerszülés), ám a gyermekek közül csak heten maradtak életben. A hét életben maradt gyermek közül (a mi szempontunkból) fontos lesz az 1867-ben Kilitiben született Batthyány Vilma. Tarnóczy Antónia terve, hogy menyét a fiától elválassa, két évvel halála után teljesedett be. 1878-ban (III.) Batthyány József elvált feleségétől, majd 1879-ben újranősült. A nála egy évvel idősebb gróf Kornis Antóniát, anyja volt társalkodónőjét, egy ősi erdélyi család elszegényedett tagját vette el – érdekes adat: Kornis Antónia Mezőtelegden született.

A házasságkötés Kolozsváron történt, amikor is a gróf az új feleség kedvéért áttért a protestáns vallásra. Döntése miatt kegyvesztett lett: mind a katolikus egyház, mind a császári udvar visszavonta kitüntetésait, és elmozdította hivatalából. Ezek után, bizonyára anyagi megfontolásból, feleségével együtt visszatért a katolikus hitre. Az új házasságból gyermek nem született, ezért a gróf pert indított apósa ellen, hogy gyermekei hozzá kerüljenek. Tudomásunk szerint (III.) Batthyány József nem tartózkodott huzamosabb ideig Élesden, csak látogatónak jött néha, így a kastélynak 1831 és 1887 között nem

volt grófi lakója. A grófnak idős korára szembesülnie kellett a ténnyel, hogy vagyonát nem tudta átadni fiúörökösnek. Nagyobbik fiát húszéves korában tüdőbaj vitte el, kisebbik, László nevű fia pedig semmi hajlamot nem érzett a hatalmas Batthyány-vagyon gazdasági irányítására. Végül a Batthyány család egyik leghíresebb tagja lett: ő volt dr. Batthyány-Strattmann László, a szegények orvosa, akit 1992-ben boldoggá avatták. A sors fintora, hogy 1897-ben elhunyt, gyomorrákban szenvedő édesapját is ő ápolta.

Bethlen Aladár 1906-ban 1200 koronát adományozott az élesdi református, 1914-ben 40 ezer koronát a katolikus templom építésére.

(III.) Batthyány Józsefnek idős korában megnyugvást jelentett, hogy Vilma lánya házassága révén az élesdi vagyon méltó kezekbe került. 1887-ben gróf Batthyány Vilma (1867–1951) Budapesten házasságot kötött Bethlen Aladár (1854–1941) erdélyi gróffal. Ő volt az a gróf, aki a leghosszabb ideig, 32 évig élt Élesden. Bethlen Aladár a Szolnok-Doboka vármegyei Bethlenben született, középiskoláit Budapesten és Zürichben, a műegyetemet külföldön végezte. Katonai pályája során részt vett Bosznia 1887-es elfoglalásában. A harcokban a lábán megsebesült, sánta maradt. Az élesdiek egymás között a sánta grófként

emlegették. Érdekes, hogy Bethlen Aladár fiatalon Münchenben tanult festészetet, később kedvtelésből rajzolt és festett, műveivel megjelent a müncheni akadémiai kiállításon. Magas tisztséget töltött be: császári és királyi kamarás volt, valamint a főrendiház tagja. Élesdi vonatkozásban megemlítendő, hogy ő építtette a szőlőhegyen a Vilma-lak nevű kiskastélyt, valamint a tüdőszanatóriumot. Feltételezhető, hogy ezek a segítő célú épületek sógora, a már említett (gróf) dr. Batthyány-Srattmann László sugallatára épültek.

Bethlen Aladár 1906-ban 1200 koronát adományozott Élesd református templomának megépítéséhez. Ugyanakkor több forrásból is tudjuk, hogy 1914-ben az élesdi katolikus templom építésére 40 ezer koronát ajánlott fel, amiből arra következtethetünk, hogy a gróf katolikus volt. Ez azonban nem így volt: a katolikus egyháznak nyújtott támogatás a katolikus feleséggel, Vilmával és a házasság által szerzett hatalmas vagyonnal magyarázható. Bethlen Aladár gróf minden kétséget kizáróan református volt, ahogy azt az élesdi katolikus anyakönyv bejegyzései is tanúsítják (a Bethlen-lányok, Gabriella és Vilma 1888-ban és 1889-ben születtek). Az anyakönyvben külön megemlítettek, hogy a szülők vegyes házasságban éltek. Ám ami várható volt, az végül 1906. december 23-án bekövetkezett: Bethlen Aladár gróf áttért a katolikus hitre – erről az *Evangelikus Óráló* 1907 elején így számolt be: „...mint érdekelt egyházi közlönyök hirdetik, gróf Bethlen Aladár cs. és kir. kamarás, a fejedelmi Bethlen-család sarja, élesdi nagyr, mult év dec. hó 23-án elhagyta a ref. vallást és katolikussá lett. A gróf, ki katolikus felesége után kapta az élesdi uradalmat és szíve sugallata után tért át a katolikus vallásra...”

1907-ben minden jel arra utalt, hogy néhány évtizeddel később, az örökösödés után Élesd környékén vagyonösszevonás történhetett. 1907-ben ugyanis a nagyobbik Bethlen-lányt, Gabriellát (1888–1965) feleségül vette ifj. gróf Zichy Ödön (1874–1967), aki a szomszédos, Körösgégyény és Körösrév körüli birtok örököse volt. Az első világháború azonban mindent elsöpört. 1922-ben a Zichy-birtokot Gheorghe Mateescu havasalföldi bojár vásárolta meg, míg az élesdi Bethlen-vagyon a pestesi Iacob család tulajdonába került.

A család Trianon után a csonka Magyarországon, Visegrádon telepedett le. Velük zárult le a valaha Élesden élt grófi családok érdekes, szerteágazó, 140 éves története.

Suba László

Orlowski Balogh Edit szobrász

Orlowski Balogh Edit a Fehér megyei Topánfalván született 1933-ban, de már kisgyermek korában a Kolozs megyei Aranyospolyánba költözött családjával. Középiszkolai tanulmányait Tordán végezte. A líceum elvégzése után ipari technikumba iratkozott porcelán szakra, ahol nagyon megszerette a mintázást. Ezek után sikeresen felvételizett a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Intézetbe, ahol szobrászati szakon tanult 1952 és 1953 között. Művészi felfogása a különböző helyeken végzett tanulmányai és szokatlan életútja nyomán alakult ki. A továbbiakban a Szovjetunióba került köztársasági ösztöndíjjal: 1954 és 1958 között a Leningrádi Repin Intézetben tanult, ahol megismerkedett későbbi férjével, Orlowski Mieczyslaw lengyel egyetemi hallgatóval. A politikai helyzet miatt hazatért, így tanulmányait 1958 és 1960 között a bukaresti Nicolae Grigorescu Képzőművészeti Intézet szobrászhallgatójaként fejezte be.

Az egyetem után férjével Konstancán telepedtek le, ahol bekapcsolódtak a helyi művészeti életbe. Az itt töltött évek során Edit több meghatározó alkotást is létrehozott. A helyzete akkor lett válságos, amikor terhes lett, a férje pedig Nyugat-Németországba emigrált. Kezdetben a szülei segítették a művésznőt, de végül úgy döntött, hogy fiával, Danival hazaköltözik Aranyospolyánba. Ekkor vette fel a kapcsolatot a Kolozsvári Művészeti Szövetséggel, és annak keretében folytatta művészeti tevékenységét. A Képzőművészeti Alap üzletében értékesítette munkáit, amivel fenntartotta magát és fiát. 1966-ban Lengyelországban, 1970-ben a Szovjetunióban, 1973-ban pedig a Német Demokratikus Köztársaságban (NDK) járt tanulmányúton, 1963 és 1975 között Konstancia megyében és országszerte állított ki. Bukarestben 1969-ben debütált, majd külföldön is megismerhették munkáit: 1969-ben a brüsszeli grafikai és festészeti kiállításon, 1971-ben pedig a bakui dekoratív művészeti kiállításon vett részt. 1977 és 1989 között számos Kolozs megyei és országos tárlaton állított ki, 1971-ben a Buzău megyei Măgurai Művészeti Tábor díjazottja volt. Orlowski Balogh Edit alkotói pályája rövidnek mondható, mégis több művészi alkotása került be múzeumi kollekcióba, továbbá több köztéri alkotás is fűződik a nevéhez: Mangalián egy dekoratív kút mellett szobrok és pannók, Aranyosgyéresen szintén egy dekoratív kút, Konstancán egy dekoratív szökőkút. Érdemes megemlíteni az

Áthatolás című 1971-es szobrát a Măgurai Művészeti Táborból, amely ma is megtekinthető. A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum a művésznő *Béke* című munkáját őrzi, amely véleményem szerint az egyik legsikerültebb alkotása.

Orlowski Balogh Edit az 1960–70-es évek romániai (erdélyi) művésznemzedék különleges alkotója volt. Egy olyan időszakban kezdte tanulmányait, amikor a művésztszocializmus próbált megszabadulni az 50-es évek szocialista realizmusának ideológiai kötelékeitől. A szakkritika szerint a művészetét a monumentális térformák jellemzik, ezeknek a térszerkezet-kompozícióknak az elemei mindig egy tiszta koncepció szerint bontakoznak ki a térben. A szobrok megvalósítását komoly rajztanulmányok előzték meg, a rajzok önmagukban is művészi értéket képviselnek.

Orlowski Balogh Editet önzetlen és melegszívű embernek ismertem meg. Edit jól beszélt a lengyel nyelvet, a lengyelországi tapasztalatai miatt pedig tájékozott volt az ottani művészetben is. Többször fordultam hozzá, hogy a lengyel művészeti folyóiratok engem érdeklő cikkeit fordítsa le nekem magyarra – az 1970–80-as években a lengyel kortárs művészet nagyon haladónak számított a mi szemünkben. Bár ő a szobrászatban alkotott, nyitott volt az új művészeti műfajok iránt is, amelyek akkoriban engem foglalkoztattak. Megértően viszonnyult a különféle művészi terveimhez, és érdekes szakmai beszélgetéseim voltak vele. Szívesen emlékszem vissza az egyik ilyen beszélgetésünkre, amikor a már említett *Béke* márványszobrának az anyaghatásairól beszélt. Arról, hogy a női figura klasszikus megformálása során kihasználta az anorganikus márványkő erezetét, és ez organikus hatással gazdagította a szobrot. Megmutattam neki néhány kerámiamunkámat, ő pedig megjegyzéseivel hozzásegített engem a további fejlődéshez.

Orlowski Balogh Edit 1986-ban agyhártyagyulladásra kapott, majd három évre rá agyvérzésben meghalt. A tiszteletére képzőművészeti kiállítást rendeztek a Tordai Történelmi Múzeumban. Köszönet jár továbbá Antik Sándor kolozsvári képzőművésznek is, hogy az *Emlékezés Orlowski Balogh Editre* című írásával döntően hozzájárult az alkotó művészi és emberi profiljának a megrajzolásához.

Fekete Fanni, Kászoni Boróka,
Fekete-Kászoni Boróka Lea, Kincses Eleonóra

Szabó Miklós, Szilágybagos krónikása

„Mert nem lehet, hogy amelyeket
láttunk és hallottunk, azokat ne szóljuk.”
(ApCsel 20,4)

Bevezető

„A

ratás ideje van. Az emberek tömegesen mennek ki a mezőre s gyűjtik kérébe a búzakalászokat.

Ennek láttára én is felülök a képzeletlovamra, és bejárom vele az élet letarolt mezejét, hogy a régi eseményeket – mint elhullott és értékes gabonakalászokat – összeszedjem, kérébe kössem, és eltegyem osztagba rakva az utókor számára, mert hisz »nemcsak kenyérral él az ember«.

Nem azért, mintha magamat erre képesnek érezném (inkább elhivatottnak), és nem azért, hogy ezáltal dicséretet szerezzek. [...] Feljogosítva érzem magam, hogy [...] felújítsam a régi dolgokat, s emlékezetük felújításával megadván nekik a végtisztességet. Mert, hogy is mondja a költő? »Ki múltjára érzéketlen, szebb jövőre érdemtelen!«

Tehát ezekkel a gondolatokkal kutatom fel és gyűjtöm össze a múltnak ködéből ezen történelmi dokumentumokat, megörökítve ezzel [...] mint az élet vizén lebegő »Noé bárkájának életét«, és mint aki megmenteni igyekszik e bárkát, vélem, hogy minden egyes sorommal egy új dongát illeszt be e bárka oldalába, s ezen megörökítéssel én is hozzájárulok ennek építéséhez [...] s végül, az én időmben történt dolgokat pedig magam jegyeztem fel csekély tudásom szerint lelkiismeretesen s tőlem telhető pontossággal.¹

Szabó Miklós idézett gondolatait olvasva nyilvánvalóvá vált számunkra, hogy megfelelő személyt választottunk kutatásunk alanyává. A falubeliek ma is a község krónikásaként emlegetik őt, habár ő magát elsősorban *versfarragónak* nevezte. Versben örökített meg

közösségi eseményeket (templomszentelés, kultúrházavatás), családi eseményeket (névnapi köszöntő, disznótor), de még a saját önéletrajzát is versbe foglalta. Szülőfaluja iránt érzett mély szeretetét vers formájában adta át, címe *Az én falum*. Szabó Miklós élete és munkássága elválaszthatatlan Szilágybagos történetétől, minden a szülőfalujához köti, ezért fontosnak tartjuk, hogy Szabó Miklós életútjának ismertetését a falu bemutatásával kezdjük.

Szilágybagos bemutatása

Szilágybagost (románul: Boghiș) elsősorban a gyógyvizű fürdőjéről ismerik, pedig a falu sok más érdekes látni- és felfedeznivalót tartogat: ilyen a Bánffy család kastélya, a helyi temető, a pincesor vagy a malom, ezenkívül a település földrajzi elhelyezkedése is előnyös.

Szilágybagos a Szilágyság délnyugati részén, a Berettyó lapos árterületén, a folyó és a Jáz-patak összefolyásánál ékeskedik. A település a Szilágysági-dombvidékbe simulva, a Réz-hegység és a Szilágysomlyói Magura között található.²

Berettyó-felvidék egyik legrégebbi települése Szilágybagos, amelyet először *Bugus* néven jegyeztek le 1205-ben a Váradi Regestumban, majd 1214-ben már *Bogus* néven jelent meg az írott forrásokban. Szilágybagos neve valószínűleg a latin *pagus* (jelentése: falu) szóból származik. A szájhagyomány szerint a régi időkben a jelenlegi település helyét tölgyerdő borította, ahol pásztor emberek vágták ki a fákat, hogy kunyhót építsenek, és az állattenyésztéshez szükséges területeket biztosítsák. Több

„Én is felülök
a képzeletlovamra, és
bejárom vele az élet
letarolt mezejét, hogy
a régi eseményeket
– mint elhullott és értékes
gabonakalászokat –
összeszedjem.”

A szerzők Szabó Miklós portréjával. Birtalan Beáta felvétele

ilyen boglyás (területmérték: rétek, kaszálók kiterjedését jelölte)³ részt kiirtottak, ezekről a területekről kaphatta a nevét Bagos.

Az írásos emlékek több néven is említik a falut: Bogus (1341), Bagoos (1553), Baghoss (1594), Bagus (1584), Bágos (1850), Bagos (1873), Szilágybagosként először 1882-ben jegyezték le.⁴

Báthori István erdélyi fejedelem 1628 előtt Dobokai Básti Jánosnak adományozta Bagost, majd 1636-ban, I. Rákóczi György fejedelem oklevelében már mezővárosként szerepel a település. A 16. századig Bagos a fejedelmektől többféle kiváltságot kapott, ezt onnan tudjuk, hogy a 16. században a városi bírák, polgárok vissza akarták szerezni mindazon kiváltságokat, amelyeket a nehéz idők viszontagságai, változásai következtében elvesztettek. A szájhagyomány szerint a bagosiaknak Mátyás király olyan nagy szabadságot adott, hogy vámot sehol sem kellett fizetniük. Ezt a Mátyás király által kibocsájtott „szabad levelet” Báthori Zsigmond

is megújította, ami az idők folyamán elveszett, ezek után a bagosiak sarc fizetésére kényszerültek. A 1655-ös tanúvallomások alapján a bagosiaknak még olyan nagy szabadságuk volt, hogy a bírodalomban egy pénznél több vámmal sehol se tartoztak, de ennél többet nem is adtak.⁵

Nagyon nehéz és viszontagságos éveket élt meg a falu lakossága a 17. század második felében és a 18. század elején. 1663-ban az Erdély-szerte nagy kárt okozó tatárdúlás szinte teljesen elpusztította a helységet. Az Úr oltalmát és védelmét kereső, menekülő falubeliek a templomba szaladtak a mindent feldúló tatárhadak elől, de azok a templomajtót betörték, az ott menedéket kereső embereket lemészárolták, a holttesteket pedig a cinterembe ástott gödörbe temették. A rettenetes pusztítás után csak két ház maradt meg a faluban, írja Petri Mór az általa készített monográfiájában.⁶ E sajnálatos esemény évfordulójára írta meg Szabó Miklós *A Szilágybagosi Református Anyaszentegyház 300*

éves Történelme 1663-tól 1963-ig című munkáját, amellyel a végtisztességet kívánta megadni a mészárlás áldozatainak.

1868-ban két tanteremből álló, evangélikus-református iskolát építettek, majd 1895-ben óvodát hoztak létre.⁷ 1895-ben került Bagosra óvónőnek Porcsalmi Ilona, a Szabó Miklós által oly nagyra becsült pedagógus.

A 20. században a lakosok legfőbb megélhetési forrását az állattenyésztés és növénytermesztés tette ki, mivel nem folyt a faluban ipari jellegű tevékenység.

Bagos legutolsó földbirtokosa Kethely István volt, aki a század elején került a báró Bánffyak birtokára bérlőként. Lassan megvásárolta a báró megmaradt birtokát, majd 1925-ben, miután a térség román fennhatóság alá került, a földterületeket ő is eladta.

A falu lakosságának nagy része kis-, illetve középbirtokos volt. Középbirtokos család sarjaként látta meg a napvilágot Szabó Miklós is, a mi hőszünk.

A helység 1920-ig Szilágy vármegye Szilágysomlyói járáshoz tartozott, azonban Bagost a rendszerváltozások idején a környező nagyobb községekhez csatolták, ami a falu gazdasági és kulturális fejlődésén is meglátszott. Szomorú hangvételben jegyezte fel hősiességét azt az eseményt, amikor a bagosi kultúrházhoz önkéntesen beszerzett építőanyagokat elszállították Valkóra, miután 1945-ben Bagost az említett községhez csatolták: „vagy 200 szekér követ, amelynek nagy részét be is rakták a fundamentumba, a malterhoz való szükséges porongy is oda volt már hordva az óvoda udvarára vagy 100 szekérral, be volt szerezve, le is volt szállítva vagy 30 méter fa a téglalevetéshez, azon kívül meg volt véve egy pár köbméter deszka és vagy 5000 tetőcserép. Úgyhogy nagyjából már minden anyag megvolt, amikor 1944 őszén minden további munka megszűnt, a következő évben [...] a bagosi jegyzőséget megszüntetik, minket bagosiakat közjegyzőségileg Valkóhoz csatolnak, s mivel ott éppen akkor építik a kultúrházat és azt a hosszú iskolát a Berettyó mellé, ahova rengeteg anyag kell, és így a mi ifjúságunk által oly sok fáradsággal beszerzett építkezési anyagokat eligénylik és felszállítják Valkóra.”⁸

A település 1968-ban közigazgatásilag Szilágynagyfalú része lett. A legutóbbi népszámlálási adatok alapján a faluban 1939 ember élt, a lakosok 72,3%-a magyar, 20,5%-a roma, 7,2%-a román. A falu felekezeti eloszlása a következő: 69% református, 15% baptista, 3,8% adventista, 3% ortodox, 9,2% pedig egyéb vallású.

Szilágybagos és Szilágyborzás együtt alkotja 2005-től Szilágybagos községet. Azóta a település nagyon szép fejlődésnek indult, a közös összefogás, az Istenbe vetett bizalom ma is jellemzi a falu lakóit.

Ki is a mi hétköznapi hősiességünk?

Amikor azzal a szóval találkozunk, hogy hősiesség, könnyen a háborús hősiességre gondolunk. Nem voltunk ezzel mi se másként, sokat töprengtünk azon, hogy kit is nevezhetnénk akár ma, akár a múltban hősiességnek a településünkön. Hosszasan törtük a fejünket azon, hogy egy élő személyt válasszunk-e, vagy egy olyan történelmi alakot, aki harcolt honvédezként (mint báró Bánffy János, 1817–1852) az 1848-as forradalom és szabadságharcban, vagy olyan lelkipásztorokat, akik Bagoson töltött hosszú szolgálataik során számos

elismerésre méltó tevékenységet valósítottak meg.

A történelem feljegyz egy-egy cselekedetüket itt-ott, de mi, bagosiak semmit sem tudnánk ezekről a személyekről, ha a mi hétköznapi hősiességünk, Szabó Miklós nem kutatja fel és örökíti meg Szilágybagos múltját oly lelkiismeretesen a maga tehetségéhez, valamint korának adottságaihoz és lehetőségeihez mérten.

Miután a Szilágybagosi Református Egyház levéltárában és a hősiességünk elnevezett Szabó Miklós Községi Könyvtárban kutakodtunk a Szabó Miklós írásaiban szereplő személyek életútja és hősiessége után, rádöbbenünk arra, hogy bizony a múlt eseményeinek leírója sem egy hétköznapi ember. Miután jobban beleástuk magunkat az ő életébe, egyre nyilvánvalóbbá vált számunkra az, hogy ő lesz dolgozatunk témája.

A falu népe volt a családja, legfőbb boldogsága pedig az, hogy lejegyezhetette és megörökíthette szülőfaluja minden örömét és bánatát.

Sokak szeme felragyog akkor, amikor meghallják Szabó Miklós nevét. Az idősebbek boldogan mesélték, hogy milyen nagy büszkeség számukra az, hogy ismerhették ezt a köztisztelőt, kivételes embert, akinek a falu népe volt a családja, legfőbb boldogsága pedig az, hogy lejegyezhetette és megörökíthette szülőfaluja minden örömét és bánatát.

Kutatási munkánk során nagy meglepetésünkre azt tapasztaltuk, hogy nem mi vagyunk az elsők, akik jobban szerettük volna megismerni Szabó Miklós életét és munkásságát. Major Miklós közölt egy írást Szabó Miklósról *Koszorúba font gabonaszálak* címen (1977), Boér Júlia szerkesztésében pedig 1999-ben jelent meg a *Szilágybagos Község és Egyház Történelme (1205–1960)*, valamint 2007-ben Nagy Réka szakdolgozatot írt a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékén *Az írás szerepe egy szilágysági ember életében* címen. Dolgozatunkban Szabó Miklós írásai mellett ezekre a munkákra is hivatkozunk.

Hősiességünk élete során lehetőségeihez mérten próbálta publikálni verseit, munkáiról nála tanultabb személyek

véleményét is kikérte – ilyen volt Papp Béla magyartanár, a szilágysomlyói líceum tanára –, mindennek nyoma maradt az ő írásaiban. Azt is krónikásunk feljegyzéséből tudjuk meg, hogy Papp Béla közbenjárásával a nagyváradi *Fáklyában* megjelent egy költeménye. Hősiességünk a saját sikereit, illetve sikertelenségeit egyaránt megörökítette versben vagy prózában. Miközben írásait kutattuk és olvastuk, élete és munkássága „nyitott könyvvé” vált számunkra. Minden tettét, gondolatát lejegyezte, minden érdekelte, ami írva van. Mindent elolvasott, ami a kezébe került, és kiszűrte a maga számára szükséges dolgokat.

Családja iránti alázatának, példaeértékű munkás életének, valamint hátrahagyott történetírásainak, költeményeinek bemutatása után reméljük, hogy munkánk olvasója is meggyőződik arról, hogy nem indokolatlanul esett a választásunk Szabó Miklósról.

Szabó Miklós család- és élettörténete

Szabó Miklós 1907. május 17-én született egy nyolcgyermekes családban második gyermekeként. Anyai szepapja – akit mindig büszkén emleget – Somogyi Sámuel (1815–1875) volt, aki annak idején 28 éven át a helyi iskola rektortanítója volt, ezzel egy időben községi bírósági és kurátor is. Az akkori lelkiesszel, Boross Lajossal megalapították a bagosi dalárdát, amely a *Harmónia* nevet kapta, és a környék településein nagy közismeretnek örvendett.

Édesapja Szabó Zsigmond (1874–1942), édesanyja pedig Ősz Erzsébet (1888–1967) volt, mindketten gazdálkodó bagosi emberek. E sokgyermekes családban Szabó Miklós már gyermekként kivette a részét a munkából, idejekorán kialakult benne a felelősségtudat, amihez hozzájárult szigorú édesapja nevelési módszere is.

Versben megírt önéletrajzában a következőképp összegzi családja történetét:

„Egyik ősi vére emel a magasba,
A másik pedig húz vissza a porba.
Egyik cibál erre, a másik
meg arra,
Az egyik végletből esek a másikba.
Egyik nap mint paraszt kaszálók,
kapálók,
másik nap mint író verset fabrikálók.”

Kicsi gyerekként, ötévesen megtanult olvasni a bátyjától, nyolcévesen háborús híreket olvasott fel a *Friss*

újságból az otthon maradt falubeli öregeknek:

„Ötéves koromban már folyvást olvastam,

S azt értem el vele, hogy korán megtanultam,

Hogy nyolcéves fejjel, felnőtt embereknek,

Haditudósítást mondtam lecke helyett.

Tízéves koromban már szántani jártam,

Télen az erdőből a bátyámmal fát hordtam.

Dolgoztunk keményen az apáink helyett,

Akik mi érettünk a harcban vérezték.”

Elemi iskolai tanulmányait a helyi református felekezet iskolájában végezte, és gyermekként élte meg az I. világháborút. A falu történetének megírásakor visszaemlékezett arra, amikor a szálláshelyükön dobolásra, hangzavarra ébredtek 1914. július 31-én, éjjel 1 órakor. Felnőtt fejjel döbbsen rá arra, hogy az a hangzavar az általános mozgósítás elrendelését jelentette.⁹ Ekkor kellett bevonulniuk a hadköteles férfiaknak a háborúba.

Első jelentősebb szereplése az volt a falu közönsége előtt – erre önéletrajzában is visszaemlékszik –, amikor 1918. július 14-én verset szavalt egy előadásban. A megrendezett műsorban begyűlt adományokat felajánlották a háborúban elesett hősök nevét megörökítő emlékműalapnak. Versíró tehetsége a harmincas években bontakozott ki, óvónője Porcsalmi Ilona volt, akire mindig nagy szeretettel emlékezett. Miután Porcsalmi Ilona távozott Hódmezővásárhelyre, a következőket írta az akkor már nős Szabó Miklósnak:

„Kedves Miklós fiam! Nem mulaszthatom el, hogy kifejezzem előtted csodálatunk és elismerésünk a gyönyörű költeményekért, miket a felszabadulástok utáni ünnepek alkalmával írtál. Kedves Miklós, mint kis tanítványom is igen tehetséges gyermek voltál, de költeményeid írásánál isteni sugallat vezette lelkedet s tolladat.” Majd így fejezi be a levelet: „Büszke vagyok rád, fiam, és boldog, hogy olvashattam költeményeid. Szeretettel üdvözlök Ilonka nénéd.”¹⁰

Szabó Miklós dédelgetett vágya, a továbbtanulás több okból sem valósulhatott meg. 1918–1919-ben kisebbségi sorsba került a bagosi magyarság, a gazdasági helyzet is egyre nehezebb volt, valamint a háború okozta nehéz családi körülmények sem tették lehetővé vágyának teljesülését. „Az ifjúság

nevelése a románok bejöveteleivel teljesen pangásnak indult, és ez a pangás a 22 évig tartó román megszállás végéig, 1940 őszéig tartott.”¹¹ Megtapasztalta a kisebbségi létet, és a következőképpen reflektált az általa megélt helyzetre:

„Sorsom: az Erdélyi szegény

fiuk sorsa,

Akik itten éltünk kisebbségi sorba.

Kik visszamaradunk, mint a csökött malac,

Mely nem nevededik, bár eledelt fogyaszt.”

Habár intézményes módon nem tanulhatott tovább, autodidakta módon fokozatosan fejlődött:

„Megmaradtam én hát hat elemivel,

Tanulási kedvem azért nem hagyott el.

Hanem amit láttam, a begyembe szedtem,

Koporásztam, mint a vak tyúk a szemeten.

Minden tanulási alkalmat megfogtam,

Többek közt említve; az E.G.E.

tanfolyam,

Sok könyvet, sőt könyvtárat végigolvastam,

Mi benne hasznos volt, magamnak tartottam.

Oly farkasétvággal faltam a betűket,

Mint az éhes ruca falja a kevertet.”

A két világháború között többnyire visszavonultan élt. Földjeit művelte, közben sokat olvasott, rendszeresen járt a községi könyvtárba, amely 1945-ig működött. 1929–30-ban katonai szolgálatot teljesített a román hadseregben, Konstancán. 1933-ban feleségül vette Nagy Máriát, de házasságukból nem született gyermek, ez lehetett az egyik oka annak, hogy elhidegült feleségétől. Hősünk, Szabó Miklós nagyon szeretete a gyermekeket, nagyon vágyott utódokra. Önéletrajzában le is írja elképzelt családját, gyermekeit és azok neveit:

„Van egy jó szokása a falusi legénynek:

Mikor vége van a katonaeletnek,

Megházasodik és családot alapít,

Így tölti be férfiú rendeltetésit,

Új fiaikat nevel az ő családjának,

Igy ad hős katonát az ő hazájának.

Ilyen reményekkel voltam én is telve

Mikor a házasság forgott az eszembe.

Mert célul tűztem ki a nemzetgyarapítást;

Melynek feltétele a családalapítás. [...]

S már előre elneveztem sorra valamennyit:

Miklós, Árpád, Imre, Balázst és Józsit.

De úgy látszik, hogy én ebben is csalódtam,

De kivel pereljek? Én oka nem voltam,

Hogy szerelmem fája gyümölcsöt nem hozott

Mint a meddő fa, mely mindig csak virágzott.”

Nemcsak önéletrajzában fájlalta azt, hogy nem maradt utódja, hanem prózai írásaiban is találkozunk olyan feljegyzésekkel, amelyekből kiolvashatjuk, hogy csalódásként élte meg azt, hogy neki nem volt saját gyermeke: „Hogy aki egy fát nemesít, vagy egy könyvet ír az utókor számára, annyi, mintha egy gyermeket nemzett volna! S mivel nekem gyerek nem adatott, úgy ezeket hagyom magam után, mint örökösömet.”¹²

„Sorsom: az Erdélyi szegény fiuk sorsa, / Akik itten éltünk kisebbségi sorba. / Kik visszamaradunk, mint a csökött malac, / Mely nem nevededik, bár eledelt fogyaszt.”

Önálló gazdálkodásba kezdett, és egyre több időt szentelt az önművelődésre: írásra, olvasásra. A faluban ügyes gazdálkodónak tartották, ideje nagy részét a mezőn, saját szőlőjében, gyümölcsösében töltötte, a téli időszakban főleg olvasott és írt. A földmérést, a faoltást is megtanulta, szabadidejében fafaragással is foglalkozott, főleg fejfákat készített. Több gazdasági tanfolyamot is elvégzett. Az egyik ilyen tanfolyam során megismerkedett és barátságot kötött a szilágynagyfalui Szabó Bálinttal, aki szintén verseket írt, és gazdasági naplót is vezetett.¹³

1940. szeptember 3-án megalakult a faluban a magyar nemzetőrség, huszonkét év óta először csendült fel nyilvánosan a magyar himnusz, Szabó Miklós írásában a következőképpen emlékszik vissza erre a napra: „22 év óta először nyilvánosan, ott az iroda udvarán, könnyes szemek és remegő ajakkal kísérvé: »Isten, áldd meg a magyart!« Erre engem is elkap az ünneplő hangulata – átérezve a történelmi

pillanatot –, hirtelen kiálltam a közép-
re, ahogy az ének véget ért, és elszaval-
tam Petőfinek azt a magasztosan szép
hitvallását, a »Félre, kislelkűek, akik
mostan is még kételkedni tudtok a jövő
felett« bekezdésű verset, s aztán Nagy
Gy. György ott a felsorakozott és nagy-
számú tömeg előtt kihozza a terem-
ből és letépi rúdjáról a román nemze-
ti lobogót, s aztán Károly román király
fényképét kiveszi a rájárából, kétfelé
szakítja, és sárba dobja.¹⁴

Szeptember 8-án megérkezett egy
század a magyar hadseregből, amely
újabb ünneplésre adott alkalmat. „Már
kora reggel fellobogóztuk a házakat és
cigány zenével – teljes nemzeti dísz-
ben – vártuk a falu végén, ahol egész
nap nemzeti dalok éneklésével és sza-
valásával töltöttük időnket, mivel csak
a késő délutáni órákban érkeztek meg
a régen várt kedves honvédeink, hol a
századot vezető tisztnek és legénység-
ének elszavaltam az ez alkalomra írt
»Felszabadult Magyarok Hálaimája«
című, nagy tetszést aratott versemet,
lelkes éljenzések között.”¹⁵

A második bécsi döntés után Szi-
lágypagos újra magyar uralom alá ke-
rült, ami elhozta hősünk számára a
nyilvános szereplések sorozatát. Teljes
lendülettel kapcsolódott be a közéletbe,
szülőfaluja kulturális életébe. 1942-ben
újraavatták a zilahi Wesselényi-szob-
rot, az ünnepségen a bagosi dalárda is
fellépett, a fiatal bagosi lányok népví-
seletbe öltözve tisztelegtek.

1942. szeptember 27-én a falu népe
kettős nemzeti oltárt avatott: átad-
ták az I. világháborúban elesett hő-
sök emlékművét, valamint az ország-
zászlót. A különleges eseményen Szabó
Miklós előadta az *Országzászlónkhoz*
című versét a központban felállított
emelvényen.

1943-ban hősünk közreműködésével
a szilágypagosi fiatalok eljátszották a
Huszárkisasszony című népszínművet
Szilágysomlyón, az előadás nagy sike-
réről a helyi sajtó is beszámolt. Ebben
az időben a szilágysomlyói, Futurának
nevezett gabonaelosztó központban dol-
gozott. Az említett helyhez több verse is
kötődik, valamint itt írta meg verses
élettörténetének első változatát is.

1944-ben behívták a magyar hadse-
regbe, és október 4-én Tasnád, Eszter-
gom érintésével Szombathelyre érkezett.
1945. március 29-én szovjet fogságba ke-
rült, és a székesfehérvári fogolytábor-
ból a hadifoglyokkal telezsúfolt vonaton
Sztálingrádba (a mai Volgográd – szerk.
megj.) érkezett május 17-én, ahonnan
napra pontosan három év után tért
haza, pont születésnapján.

Hazaérkezését követően aktív szere-
pet töltött be a református egyház éle-
tében. 1950-ben az ő versével búcsú-
tatták a régi lelkészt, és köszöntötték
az újat. 1955 és 1960 között írta meg a
falu történetét *Szilágypagos Község és
Egyház Történelme (1205–1960)* cím-
mel. Az első változattal 1958-ban ké-
szült el, azonban újabb adatok kerültek
a birtokába, és ezeket beépítette a már
meglévő műbe – ez a kiegészített vál-
tozat maradt fent a Szabó család tulaj-
donában.

1962-ben a tatárdúlás háromszáz
éves évfordulójának emlékére meg-
írta a református egyház történetét
(*A Szilágypagosi Református Anya-
szentegyház 300 éves Történelme 1663-
tól 1963-ig*), ennek kéziratát a refor-
mátus egyház levéltárában helyezte
el. Ezen kívül gazdasági naplót is ve-
zetett, amelyben lejegyezte az elvég-
zett munkálatokat, és a betakarított
termény mennyiségét. Vagyona és
gazdasága szép fejlődésnek indult, de
aztán ismét jöttek a szomorú és gond-
terhes esztendőik.

1943-ban hősünk közreműködésével a szilágypagosi fiatalok eljátszották a Huszárkisasszony című népszínművet Szilágysomlyón.

A közös gazdálkodás és a kollekti-
vizálás éveire így emlékezett vissza:

„Amikor magamat egy kicsit rendbe
szedtem, jobban mondvá a kis gazda-
ságot, és hozzáfogtam gazdálkodni [...] nyakunkba szakadt a kötelező gabona-
beszolgáltatás (kvótarendszer), mely
5 évig, 1952–57-ig tartott. Ezek a legke-
servesebb éveim voltak gazdálkodás
szempontjából. Amikor ez megszűnt,
jött a gazdasági átszervezés, előbb a
»Társas«-ba, később a Kollektívába lép-
tünk be.”

A kollektív gazdálkodásra való áttér-
és megrázkódtatásait szomorú hang-
vételben jegyezte le Szabó Miklós. Mi-
után könyvét már egyszer lezárta,
a társadalmi és gazdasági változás ha-
tására fontosnak tartotta újból foly-
tatni az események megörökítését:¹⁶
„az egész országot átfogó kollektivizá-
lás sodra Bagost sem kímélte meg, ha-
nem megrázkódtatta, és magával ra-
gadta, és amit apáink és nagyapáink
még álmodni sem mertek, hogy önként

lemondjanak a gazdák (köztük magam
is) saját földjükön – amit részben örö-
költék szüleiktől, részben pénzért vet-
tek, és beiratkoztak közösen a kollektív
gazdaságba, ami annyit jelent, hogy ez-
után közösen dolgozzák földjeiket, ál-
lami szervezés és irányítás mellett, s
ezáltal megszűnt örökre a magántulaj-
don, vagyis a magángazdálkodás.

Hogy milyen eszközöket használtak
a nép megfélemlítésére, és a kollektí-
vba való belépésre, arról jobb nem is
beszélni.

Tehát ezzel egy új korszak nyílt meg
községünk gazdasági életében, amikor
a szociális gazdálkodás vette kezdetét,
amikor nem a föld után húzzuk a hasz-
not, hanem ki-ki az ő munkája után,
azaz, a normateljesítmény után.

Ez történt 1961 őszén.¹⁷

Az említett rendszer kezdeti lendüle-
te Bagos fejlődésében is érezte a ha-
tását, művelődési házat építettek, vil-
lamos áramot vezettek be a faluba, és
Szabó Miklós minden egyes ilyen al-
kalmal egy-egy verssel ajándékozta
meg a közösséget.

1962 elején elvállalta brigádosként a
szőlő és gyümölcsös kezelését, illetve
irányítását a termelőszövetkezetben.
1969-ben, idős korára való tekintettel
leváltották, de ennek ellenére be-bejárt
dolgozni, hiszen saját maga bevallása
szerint a „szőlő és gyümölcs” volt a ked-
venc munkaterülete.

1967-ben fejezte be a versben megírt
élettörténetét *Önéletrajz* címmel.

1969-es nyugdíjazása után még több
időt szentelt az olvasásnak és az írás-
nak. A falu korszerűsítésével a közössé-
gi élet egyre inkább háttérbe szorult, ez
pedig az ő életére is kihatott.

1972-ben első díjat nyert a *Falvak Dol-
gozó Népe* folyóirat által meghirdetett
Tud, aki tanul gazdasági vetélkedőjén.
A hetvenes években ismerkedett meg
Major Miklós földrajzi szakíróval, és a
Berettyó mentén végzett gyűjtőmun-
kát. Kapcsolatuk a nyolcvanas évek-
ben megszakadt. Ennek két fő oka volt:
egyrészt Szabó Miklós tevékenysége fel-
keltette a hatalom képviselőinek az ér-
deklődését, és emiatt figyelni kezdték,
másrészt az egészségi állapota is meg-
romlott. Testvéreinek egyik gyermeke
mesélte, hogy a falutörténeti munkáját
több alkalommal is a tyúkökban rejtette
el a vizsgálódó szempárok elől.

1982. szeptember 19-én, vasárnap
hajnalban egy különleges ember távo-
zott az élők sorából. Szabó Miklós sírkö-
vén az alábbi felirat olvasható: „Bárha
megszűnt is az élet, verseimben to-
vább élek!”

Szabó Miklós írásai

Mint már munkánk elején említettük, Szabó Miklós versfaragónak nevezte magát, élete során négyszáz-öt száz verset írt. Költeményeit három kötetbe (*Vadgyümölcsök I., II., III.*) szedte, de csak a sorozat harmadik része marad fent – ez száz olyan költeményt tartalmaz, amely a szerző leírása szerint jobban sikerült, és esetleg nyomtatásra is érdemes.

Egyik unokahúga említést is tett arról, hogy tervben volt Kolozsváron a nyomtatás, de hogy mi végett nem valósult meg, azt nem tudni. Az említett verseskötet a Szilágybagosi Református Egyházközség levéltárában található, az érdeklődők személyes kérésére a lelképásztor szívesen megmutatja. A kéziratot a szerző a könnyebb áttekinthetőség érdekében hét részre osztotta, a következő témák szerint: „személyemmel kapcsolatos versek”, „vallásos irányzatúak”, történelmi vonatkozásúak, „községünkkel kapcsolatosak”, „gazdasággal rokonszenvesek”, „mindenféle vegyes versek” és tíz sírfelirat.

**Más költőkhöz hasonlóan
ő is sokat küszködött
azzal, hogy verseit
megértik-e, értékelik-e
munkáit, vajon felfigyel-e
rá valaki úgy,
mint költőre?**

Olyan tiszta szerkesztésű kéziratot hagyott maga után költőnk, hogy a kötet végére betűrendes mutatót is illesztett, ezzel is igazolva a saját munkájában való igényességét.

Másik nagyon fontos munkája a *Szilágybagos Község és Egyház Történelme (1205–1960)*, e munka egyik változatát jelentette meg 1999-ben Boér Júlia a zilahi Marysan kiadónál: *Szilágybagos Község és Egyház 750 éves Történelme* címmel. Miklós bácsi e történelmi munkájának több változata is fennmaradt, az első változat 1958-ból származik. Azokat az adatokat, amelyeket 1958 után kapott, illetve talált, folyamatosan beillesztette a szövegbe, majd a füzetet többször is átírta.

Az általunk megtalált változatot 1960-ban véglegesítette. Szabó Miklós ezt a kéziratot is részekre osztotta: az 1205 és 1960 közötti történéseket hat fejezetre tagolta, ezekben tárgyalja a község történelmi eseményeit. A kötetben

található egy rész, amelyben a Bagoshoz kötődő lelkészek és a faluban tevékenykedő tanítók életét mutatja be, a következő részben a falu kiemelkedő családjairól olvashatunk – ők vagy anyagi helyzetük, vagy kulturális, közösségépítő tevékenységük miatt voltak érdemesek a feljegyzésre. A kötetet egy vidám résszel fejezi be, amelyben a falu mulatságos történeteivel foglalkozik. Ebben a füzetben találjuk meg önéletrajzát, ami az *Önéletrajz, azaz személyemmel kapcsolatos száraz adatok* címet viseli. Itt is találunk utólagos bejegyzéseket, amelyeket a kötet lezárása után jegyzett fel. Ez a kézirat a Szabó család leszármazottjainak tulajdonában van.

A bagosi egyház levéltárában található *A Szilágybagosi Református Anyaszentegyház 300 éves Történelme 1663-tól 1963-ig* című, prózában megfogalmazott történetírás, amely a fentebb említett verseskötethez hasonlóan A4-es méretű, keményfedelű füzetben olvasható.

Munkáját 1962. december 6-án, neve napján fejezte be. Ez a kötet a *Szilágybagos Község és Egyház Történelme (1205–1960)* című munkája alapján készült. Kiszűrte az egyház életére vonatkozó adatokat, és ezeket másolta le, hogy ezzel is emléket állítson a „régieknek”.

Miklós bácsi bővítette és kiegészítette munkáit egészen addig, amíg még képes volt az új információk lejegyzésére. A kor nyomot hagyott elméje tisztaságán és munkája igényességén is: írásképe megváltozott, de ez nem befolyásolta a munkája jelentőségét.

Szabó Miklós testvéreinek családjai még őriznek néhány füzetet, amelyekben néhány elbeszélést jegyzett le. Az egyik elbeszélés: *A Hűség jutalma – vagy a becsületesség meghozza gyümölcsét. Falusi Elbeszélés az ifjúság számára.* 1938-ban írta meg ennek az elbeszélésnek az első változatát, amely egy barátság történetéről szól. 1941 januárjában a kor szellemének megfelelően átírta, és a „Felszabadulásunk Emlékére” megjegyzést fűzte hozzá. Klasszikus iskolai füzetbe írta az elbeszélést, amelynek 94 oldal a terjedelme.

Ugyancsak iskolai füzetben maradt fent a *Világszép ember* címet viselő, tizenhat elbeszélő költeményt tartalmazó munkája, amelyet 1980-ban, karácsonykor fejezett be.

A felsorolt írásain kívül maradtak meg feljegyzései a gazdasági naplójából is. Ezekben a naplókban minden nap felírta a munkálatait: hol, mikor és mennyit dolgozott, mit vetett vagy ültetett. Hány elültetett szőlő és csemete maradt meg. Mikor és milyen

munkálatokat végzett el, valamint a betakarításkor mennyi termést hozott a vetés, mennyi szőlőt szüretelt. Lelkiismeretesen végezte munkáját az élete minden területén. Versfaragó hivatása mellett szorgalmasan dolgozott a munkahelyén, saját gazdaságában, az egyházban és a saját maga által felvállalt történetírásban is.

Utóhang

A falu lakói közül bizonyára még sokan őriznek Miklós bácsitól feljegyzéseket, esetleg saját maguk által lemásolt verseket. Mi magunk megfogadjuk és megtartjuk hősnünk tanácsait: „Nekünk, iskolai tanulóknak elsőrendű kötelességünk megismerni szülőfalunkat, annak múltját, keletkezését, fejlődését, hogy ennek történelmi tanulságait leszűrve, tudjunk mi is bekapcsolódni ennek életébe, és részt venni annak további fejlődésében...”¹⁸

Szabó Miklós írott hagyatéka a bagosiak személyes történelme. Írásai-ban felelevenednek az ősi történések, elődeink tettei és azok következményei. Végigkövethető elődeink munkájának szárbá szökkenése, növekedése és aratása, és némely betakarított terméseket a ma emere élvezheti.

Szabó Miklós önzetlen munkáját ma már meghálálni nem tudjuk, testvérei és azok családtagjai, valamint korának faluközössége becsülte, tisztelte őt, de olyan elismerésben nem részesült élete során, amelyet megérdemelt volna. Más költőkhöz hasonlóan ő is sokat küszködött azzal, hogy verseit megértik-e, értékelik-e munkáit, vajon felfigyel-e rá valaki úgy, mint költőre? Számos fennmaradt versének ez az alap gondolata. Egyszer szerepelt a Bukaresti TV magyar adásában – számára ez volt a legnagyobb elismerés, ezzel kapcsolatos érzéseit versben is megfogalmazta:

„Tudatában vagyok,
hogy már észrevettek
S az egész országban
engem ismertettek.
A Bukaresti román
televízióban.
Április kilencedikén,
a »Magyar – adásban«.

Ennek tudatában
kérdzem magamtól:
Mi jogon és miért
érdemlem a sorstól?
Hogy engem az egész
Erdély területén
úgy mutattak be a
verssemmel a T. V.-én – [...]

Tudatában vagyok, hogy honnan származom, csekély hat elemi az iskolázottságom.

S mégis – mint porszemet engem észrevettek, ezért itt utólag mondok köszönetet!”¹⁹

Az évek múlásával Szabó Miklós neve a bagosiak emlékezetében nem fog halványulni, mivel a községi könyvtárunk az ő nevét viseli. Bár a szélesebb közönség nem ismeri Szabó Miklós munkásságát, de a bagosi közösség időről időre felidézi verseit, és így sírfeliratának szavai valóra válnak: bárha megszűnt is az élete, de verseiben tovább él.

(Az írás készültkor, 2021-ben Fekete Fanni, Kászoni Boróka, Fekete-Kászoni Boróka Lea, Kincses Eleonóra 6. és 7. osztályos tanulók voltak a Szilágybagosi 1-es számú Általános Iskolában. Fekete-Kászoni Boróka Lea jelenleg a zilahi Silvania Főgimnázium 9. osztályos tanulója, a többiek Szilágybagoson folytatják tanulmányukat. Szakmai irányító: Birtalan Beáta, tanár.)

Felhasznált irodalom:

Boér Júlia – Szabó Miklós: *Szilágybagos község és egyház 750 éves történelme*. Marysan Kiadó, Zilah, 1999.

Nagy Réka: *Az írás szerepe egy szilágybási ember életében*. Szakdolgozat, Kolozsvár, 2007.

Szabó Miklós: *Szilágybagos Község és Egyház Történelme (1205–1960)*. 1960.

Szabó Miklós: *A Szilágybagosi Református Anyaszentegyház 300 éves Történelme 1663-tól 1963-ig*.

Szabó Miklós: *Vadgyümölcsök III.*

Internetes források:

Major Miklós: *Koszorúba font gabonakalászkok* – https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/kriza_tarsasag_evkonyv_07/pages/016_Major_Miklos.htm

Petri Mór: *Szilágy vármegye monográphiája* – <https://mek.oszk.hu/04700/04750/html/192.html>

Magyar néprajzi lexikon –

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/b-71FB5/boglyas-72128/>

Jegyzetek

1 Szabó Miklós: *A Szilágybagosi Református Anyaszentegyház 300 éves Történelme 1663-tól 1963-ig*. 3–4. o.

2 Major Miklós: *Koszorúba font gabonakalászkok* https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/kriza_tarsasag_evkonyv_07/pages/016_Major_Miklos.htm

3 *Magyar néprajzi lexikon*. Boglyás szócikk. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/b-71FB5/boglyas-72128/>

4 Petri Mór: *Szilágy vármegye monográphiája*, Bagos szócikk, <https://mek.oszk.hu/04700/04750/html/192.html>

5 Uo.

6 Uo.

7 Uo.

8 Szabó Miklós: *Szilágybagos Község és Egyház Történelme (1205–1960)*. 1960, 111. o.

9 Nagy Réka: *Az írás szerepe egy szilágybási ember életében*. Szakdolgozat. Kolozsvár, 2007.

10 Szabó Miklós: *Szilágybagos Község és Egyház Történelme (1205–1960)*. 1960, 111. o.

11 Uo., 68. o.

12 Szabó Miklós: *A Szilágybagosi Református Anyaszentegyház 300 éves Történelme 1663-tól 1963-ig*. 2–3. o.

13 Major Miklós: *Koszorúba font gabonakalászkok*, https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/kriza_tarsasag_evkonyv_07/pages/016_Major_Miklos.htm

14 Szabó Miklós: *Szilágybagos Község és Egyház Történelme (1205–1960)*. 1960. 86. o. 15 Uo., 98. o.

16 Nagy Réka: i. m.

17 Szabó Miklós: *Szilágybagos Község és Egyház Történelme (1205–1960)*. 101. o.

18 Szabó Miklós: *A Szilágybagosi Református Anyaszentegyház 300 éves Történelme 1663-tól 1963-ig*. 1962, 130. o.

19 Szabó Miklós: *Vadgyümölcsök III.* 40. o.

Szilágybagos látképe

Művelődés 2022 • tartalom

Emlék-lapok

- Borbély Éva:** Tábori éttrendek. Elmélet és gyakorlat, régen és ma 5:8
- Papp Annamária:** Megsebzett Kolozsvár. Fényképgyűjtemény az 1944. június 2-i kolozsvári amerikai bombázásról 6:30
- Fülöp László:** A nagyteremi Sükösd család 7:7, Egy rendhagyó testamentumról. Pontosítások a fiatalon elhunyt Hal-ler Zsigmond életéhez 10:14
- Sümegi György:** Kádár Imre: A művészet forradalmi. A művészet forradalmi pedig így születnek... 5:11

Enciklopédia

- Balla Sándor:** Ady Endre és „a magyar lelkek forradalma” 4:9, „Százszor is feláldozta volna magát”. Nagyváradon mutat-
ták be Fleisz János legújabb, Nagysándor József aradi vér-
tanú életéről szóló kötetét 10:4
- Bardócz Orsolya:** A naptárszerkesztő Benedek Elek 9:10
- Csóke Márk:** Bácska és a bukovinai székelyek 2:11
- Egyed Ákos:** Erdély katonai felosztása 1849–1851-ben 3:8
- Gaal György:** Gróf Bánffy György halála és temetése 8:4
- Gyórfi Dénes:** Százötven éves a kolozsvári egyetemi könyv-
tár 11:4
- Kiss László:** Bölöni György, Ady lelkiismerete 3:10, Nagel Emil,
a „sokat tudó” sebészprofesszor 11:11
- Nagy Béla:** Rátz Mihály építész, a kolozsvári iparosok elnöke
2:4, 120 éve hunyt el Tassi Végh Bertalan '48-as honvédtiszt
3:4, A kolozsvári Taufferek családi krónikája 9:14
- Sas Péter:** Kós Károly hitvallása 10:7
- Szabó József:** A fehéregyházi Petőfi-ünnepségek története 5:4,
A mai fehéregyházi Petőfi-megemlékezésekről 7:4
- Széman Emese Rózsa:** Az ember tragédiája 1:4
- Szima Csilla:** A lovas kocsi az elektromos autóig 8:1

Foci az egész világ

- Killyéni András:** Foci, világbajnokság 12:3
- Csillag Péter:** Világbajnokságról tudósítottam. A futballtorna
egy magyar újságíró szemével 12:4
- Pálfi Csaba Sándor:** Sportfogadás és perspektívák 12:8
- Dénes Tamás:** Magyar szívvel, idegen mezben 12:10
- Szabó Lajos:** Magyarok a portugál labdarúgásban 12:13
- Szikora Katalin:** Klebelsberg Kuno és a labdarúgás 12:16
- Csinta Samu:** Jobb a békeség? Román–magyar futballvi-
szony csúcstalálkozók nélkül 12:19
- Boros Miklós:** Miért éppen most? A járvány után eldurvult a
magyarellenesség a román stadionokban 12:23
- Szucher Ervin:** Bölöniék, akikért Székelyföld szíve dob-
bant 12:25
- Katona Zoltán:** A székelyudvarhelyi labdarúgás első száz
éve 12:29

Galéria

- Ladó Ágota:** Álomképek. Nézőpontok a Györkös Mányi Albert
festményeiből a Kolozsvári Művészeti Múzeumban rende-
zett kiállításához 4:20

- Zilahi Nono:** Művész az elmúlás vergődésében. Ady József
emlékére 1:11, Fodor Nagy Éva festőművész bemutatása
3:20, Starmüller Katalin. A festőművész, grafikus, díszlet-
és jelmeztervező bemutatása 4:22, A vizualitás határán.
Sipos Sándor 65 éves 5:18, A képi metaforák fotográfusa.
Mira Marincaş egyetemi adjunktus, képzőművész bemu-
tatása 8:15, Crăciun Judit és Crăciun Gheorghe keramiku-
sok 11:25
- P. Buzogány Árpád:** Székelyudvarhely Maszelkája. Beszélge-
tés Lőrincz Ildikó művészettörténésszel 7:12

Hétköznapi hőseink

- Balla Zsolt, Ferencz Kincsó, Gál Sándor, Lado Cecília:** Már-
ton Ferenc életútja. A csíkpálfalvi iskola névadója 3:25
- Bárdos Anna, Nagy Blanka, Sarkadi Antónia Éva:** A falu
lámpásai 10:24
- Domokos Írisz Kamilla, Lőrincz Beatrix, Szőke Dóra:** A pan-
tallós és a harisnyás világ nem állt távol egymástól. Bálint
Andrásról, a barcasági csángók egyik krónikásáról 2:23
- Fazakas-Kis-Ferkó Anita, Fazakas-Nagy-Jancsi Klára Ka-
talin, Mezei Jázmin Bianka, Varga-Mihály Adrienn:**
A „gyakorlótér” gondviselője (1.) 7:24, A „gyakorlótér” gond-
viselője (2.) 8:21
- Fazakas Petra, Gyórfi Adrien, Kürti Zsanett, Szabó Natália:**
Vida Katalin, az igazi pedagógus 1:26
- Máthé Anita, Molnár Mihaella, Kádár Mikola Zselyke,
Finta Tamás, Spink Kálmán:** Kézdiálmás sokoldalú és
tettre kész iskolaigazgatója 11:29
- Mihály Izabella, Kölcze Henrietta, Márk Arnold:** A reformá-
tus lelkész-esperes szellemi hagyatéka (1.). Tőkés József
(1884–1951) 4:27, A református lelkész-esperes szellemi ha-
gyatéka (2.). Tőkés József (1884–1951) 5:26
- Vonica Emma Magdalena, Ferenczi István, Suta András:**
Szabó Ákos, a nemzetépítő plébános 9:28

Hirdető

- A régizene fővárosa lett a fesztivál idején Csíkszereda. Vérbeli
várbeli hangulat 8:31
- Szekeres Attila István:** Sikeres volt a 2021-es esztendő. Hé-
téves az Erdélyi Címer- és Zászlótudományi Egyesü-
let 4:31
- Felhívás a Kárpát-medence magyar kórusaihoz 4:31

In Memoriam

- Székely András Bertalan:** In memoriam Demeter Zay-
zon Mária
(Kolozsvár, 1944. január 9. – Budapest, 2021. október 12.) 1:13

Kérdező

- Bódi-Kolumbán Ágnes:** Páratlan gyűjtemények tárháza. Be-
szélgetés Demeter László történésszel, Erdővidék Múzeu-
ma öröve 8:19

Dáné Tibor Kálmán: Erdélyi és bácskai civilek. Interjú a kis-hegyesi Csőke Márkkal, az EMKE önkéntes munkatársával 2:16

Faluvégi Anna: „Merjünk kimenni az emberek közé”. Beszélgetés Sente B. Levente költővel, újságíróval, a Magyar Kultúra Lovagjával 3:17

P. Buzogány Árpád: Üdvözet Székelykeresztúrról. Beszélgetés Sándor-Zsigmond Ibolya muzeológussal 5:14

Szilágyi Szabolcs: „Nagyközönség nélkül értelmét veszíti a műemlékvédő munkája”. Beszélgetés Furu Árpád műemlékvédelmi szakmérnökkel, néprajzkutatóval 1:7

Könyvesház

B. Kovács András: A székelység huszadik század eleji történetéről 1:17, Garda József élete és munkássága. A nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium története a 19. század végéig 11:22

Benkő Levente: László Gyula kevésbé ismert évei 7:19

Dáné Tibor Kálmán: Könyv a cselekvő nemzetépítés iskolájáról 1:14

Gaal György: Kolozsvár és Marosvásárhely a múlt századadelőn 4:15

Halász Péter: „...Áron nem hagyja magát” 10:18

Kajcsa Kriszta: Teleki Sámuel peregrinációs naplója 7:16

Mihai Lisei: Ajtók és jelképek 10:22

Ördög-Gyárfás Lajos: Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége új könyvei 6:28

Rostás-Péter István: Kulturális svédasztal Sepsiszentgyörgyön. Beszélgetés Szonda Szabolccsal, a SepsiBook programigazgatójával 6:25

Közösség

Benkő Levente: Killyéni András Péter méltatása 4:7

Berekméri Gabriella: A református egység ünnepe. Nagyszabású rendezvénysorozat zajlott Gyulafehérváron és Nagyenyeden 6:4

Bogdán Zsolt András: Laczkó Vass Róbert méltatása 4:6

Dávid Gyula: Dáné Tibor Kálmán méltatása 4:5

Egyed Ákos: A magyar tudományos történetírás kezdetei Erdélyben. Nagyajtai Kovács István és gr. Mikó Imre együttműködése 6:13, Petri Mórról 9:6

Ferenczi Z. Sámuel: „Épített örökségünk fennmaradásának záloga az élő örökség.” 6:17

Gusztáv Jenő: Brassói dalosok ünnepe 8:13

Kinda István: Varjúvár kincse. Nagyajta állandó kiállítása elé 6:16

Kulcsár Mária: Petri Móra emlékeztek Tasnádszardon 9:4

Lengyel Ferenc: Ötven évvel ezelőtt kőballada született 11:18

Rostás-Péter Emese: „Dalában érez a nemzet”. Tudományos ülészak a Romániai Magyar Dalosszövetség centenáriuma 6:19

Sipos Gábor: Petri Mór és monográfiája 9:8

Somogyi Botond: Felemelő és összekovacsoló napok 6:10

Suba László: Gyermekelet akkor és most. Gondolatok egy 20. századi falusi ember életútja kapcsán 11:20

Szima Csilla: A csángók nyomában 10:11

Szócs Gyula Kálmán: Az Abrudbányai Magyar Kulturális Egyesület díjazása 3:13

Összeállítás: Megújult a nagyajtai vártemplom 6:13

Vákár István: Kerekes Sándor méltatása 4:4

Színpad

Balla Sándor: „A teljesítményünk a közönségtől is függ”. Interjú Tótos Ádám nagyváradi színművésszel 9:22

Rostás-Péter Emese: Egész napos Bach-koncert Kolozsváron 4:13, Képek Méra múltjából. A világzenei csúrfesztivál vendége volt Bruce Dale, a National Geographic egykori fotósa 9:26

Tudomány

Dáné Tibor Kálmán: Csillagnézőben. Természetjáró barátainak ajánlom szeretettel 10:24

Mile Lajos: Több szakterület tudósa. Benedek Dezső professzor méltatása állami kitüntetésé alkalmából 6:23

Tankó Nándor: A radiokarbonos kormeghatározás a régészet szolgálatában 1:22

Vadrózsák

Balázs Lajos: Könyv a moldvai magyarok hagyományos műveltségéről. A csángókutatásnak van folytatása 5:24

Borbély Éva: Farsangolás Bázalben. A világ kulturális öröksége 2:19, Honvédkoszt tankönyv szerint 4:24

Suba László: A kibédi szekérkészítők 5:22

Szász Rozália: Az igaz mese ereje. Szabó Sári története 7:21

Vezércikk

Balla Sándor: „Ma költő áll a sereg élén” 2:3, Az anyák megmentője 8:3

Benkő Levente: Áldott legyen az új esztendő! 1:3, A megérdemelt elismerés 4:3, Petőfi mindnyájunké 5:3, Ünnepnapok és új lehetőségek 6:3, Kis tájak nagy lelke. És példája 9:3, Gondolatok a könyvtárról 3:11

Dáné Tibor Kálmán: A szemem rajtatok, a szívem veletek 7:3

Rostás-Péter Emese: Vendégségben a tavaszvárzás ünnepe 3:3, Tárgyak és valóságok 10:3

Illusztrációk

Balla Sándor 10:5

Bethlendi Tamás 4:1, 14

Benkő Levente 17–18

Bíró Norbert 4: 9–11, 32

Bodor Ildikó 10:31

Borbély Éva 1:22, 4:26, 5:10, 12:19–21

Claudiu Kusai 8:18

Codra Botond 6:27

Crăciun Gheorghe 11:27, 28, 32

Crăciun Judit 11:26

Czina Tivadar 7:18

Csillag Péter 12:4–7

Demeter Zsuzsanna 4:20, 6:19–22, 9:26–27, 32

Elekes Andor 7:17

Fodor Nagy Éva 3:21–24

Frederick Gardner Clap 8:12

Furu Árpád 1:8–10

Gábor Ilona 10:31

Goszleth István 5:5

Haracsek Lehel 6:1, 9

Hoffman Edit 9:10–11

Horváth László 4:4–5, 8

Illyés Szabolcs 6:5

Jánosi Gyöngyi 8:28
 Katona Zoltán 12:29–30
 Kegye Lenke 10:1
 Kiss Gábor 6:4, 6, 8, 11–12, 32, 10:30
 Kiss Szilárd 8:1
 Klösz György 3:12
 Kristó-Gothárd Hunor 6:26
 Kovács Annamária 11:19
 Kulcsár Mária 9:8–9
 Kun Péter Margaréta 10:31
 László Miklós 3:7
 Leopold Adler 1:8
 Lóránd Márton 3:14
 Ludwig Angerer 11:16
 Lupescu Radu 8:6
 Maszelka János 7:13, 15, 32
 Mihai Constantin 12:25–28
 Mira Marincaş 8:17, 32
 Molnár Szabolcs: 1:1, 5:1
 Nico Versteeg 7:22, 27, 31
 Nyisztor Ilona 5:25
 Okos Derzsi Hajnal 10:31
 Orbán Eszter 6:7
 Orth István 1:4
 Papp Árpád 2:11–13
 Pataki Jenő 11:12

Petru Suciú 6:28
 Péter Zoltán 3:26
 Riti József Attila 12:23–24
 Rohonyi D. Iván 3:6
 Sajó István 12:21
 Sipos Sándor 5:32
 Suba László 5:22–23, 11:20–21
 Starmüller Katalin 4:22–23
 Sütő András 1:16, 9:30–31
 Szabó Dénes 6:30
 Szabó József 5:4, 7
 Szabó Lajos 12:13–15
 Szabó Mária 5:19
 Szekeres Réka 6:23
 Szele B. Levente 3:18
 Szentes Zágón 8:9
 Szima Márton 10:11–13
 Szőke Dóra 2:25–26, 30
 Szucher Ervin 12:25–28
 Teutsch Alpár 3:25
 Veress Ferenc 8:5, 7
 Vigh László Miklós 9:1, 24–25
 Visy Zsolt 1:32
 Walti Göhner 1:19–21, 32
 Zsigmond István 6:25

